

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ

Γλώσσα και κοινωνία

Μαριάνθη Γεωργαλλίδου

Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών

Άδειες Χρήσης

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

ΤΜΗΜΑ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΜΑΘΗΜΑ: ΓΛΩΣΣΑ & ΚΟΙΝΩΝΙΑ
ΔΙΔΑΣΚΟΥΣΑ: ΓΕΩΡΓΙΑΛΛΙΔΟΥ ΜΑΡΙΑΝΘΗ

ΔΙΑΛΕΞΗ 1

Περιεχόμενα:

- 1. Θεωρητική Γλωσσολογία**
- 2. Κοινωνιογλωσσολογία**
- 3. Εθνογραφικές Προσεγγίσεις**
- 4. Απόψεις για τη γλώσσα την κοινωνία και τον πολιτισμό**

Στόχος:

Η εξοικείωση με τις βασικές (κοινωνιο)γλωσσολογικές προσεγγίσεις

1. Θεωρητική Γλωσσολογία

«Η γλωσσολογία μελετά «τη γλώσσα» ως φαινόμενο και σκοπός της είναι να καθορίσει αν υπάρχουν και ποια είναι τα γενικά, καθολικά, χαρακτηριστικά του φαινομένου αυτού. Για τη γλωσσολογία λοιπόν η μελέτη της καθεμιάς συγκεκριμένης γλώσσας ενδιαφέρει κυρίως στο βαθμό που μέσω αυτής διαφωτίζεται η φύση αυτής της κατεξοχήν ανθρώπινης ικανότητας.» (Φιλιππάκη-Warburton 1992:15)

- Τα δεδομένα που χρησιμοποιούνται βασίζονται στη διαίσθηση του γλωσσολόγου είτε στη διαίσθηση των υποκειμένων που συμμετέχουν στην έρευνα.
- Η ποικιλότητα θεωρείται πηγή προβλημάτων για την ανάλυση με συνέπεια η γλωσσικές δομές να αντιμετωπίζονται με βάση το αξίωμα της ομοιογένειας και της αυτονομίας του γλωσσικού συστήματος από εξωγλωσσικές παραμέτρους.
- Η έννοια της ελεύθερης εναλλαγής.

- Η διάκριση γλωσσικής ικανότητας/ γλωσσικής πλήρωσης- χρήσης, ή εσωτερικής/ εξωτερικής γλώσσας

2. Κοινωνιογλωσσολογικές προσεγγίσεις

Η Κοινωνιογλωσσολογία, «η μελέτη της γλώσσας σε σχέση με την κοινωνία» (Hudson 1980:1), περιλαμβάνει τη συγχρονική θεώρηση των καθημερινών επικοινωνιακών λειτουργιών εστιάζοντας στο ζήτημα της *γλωσσικής ποικιλότητας* το οποίο συνδέει με τη μελέτη της *γλωσσικής επιλογής και χρήσης* καθώς και με τη *γλωσσική αλλαγή*. Ένα από τα κυρίαρχα ζητήματα στην κοινωνιογλωσσολογική έρευνα αφορά την κοινωνική διαστρωμάτωση και τις γλωσσικές πραγματικότητες που διαμορφώνονται εξαιτίας της ποικιλομορφίας των ομάδων πληθυσμού που αποτελούν μια κοινωνία/ κοινότητα. Κριτήρια προσδιορισμού των κοινωνικών τάξεων όπως η μόρφωση, το επάγγελμα, το εισόδημα, η περιοχή διαμονής και το είδος της κατοικίας, συνδέονται με τη χρήση ποικιλιών και ιδιωμάτων. Επίσης, η εθνοτική ταυτότητα, η μετανάστευση και η ύπαρξη μειονοτικών κοινοτήτων αλληλεπιδρούν με τη γλωσσική επιλογή και χρήση και συνδέονται με τη διαδικασία γλωσσικής επαφής. Η ετερογένεια των μικρότερων ή μεγαλύτερων γλωσσικών κοινοτήτων, και η γλωσσική ποικιλότητα που τη συνοδεύει, συνδέουν πτυχές της κοινωνικής ταυτότητας των ομιλητών με πιθανά στάδια γλωσσικής αλλαγής.

- Η κοινωνιογλωσσολογική έρευνα βασίζεται στην παρατήρηση και συλλογή φυσικών δεδομένων. Η διαίσθηση και οι αξιολογήσεις των ομιλητών αντιμετωπίζονται με επιφυλακτικότητα.
- Η μελέτη της κοινωνικής οργάνωσης και η εθνογραφική προσέγγιση των γλωσσικών κοινοτήτων αποτελεί βασικό στάδιο των κοινωνιογλωσσολογικών μελετών.
- Η γλωσσική ποικιλότητα θεωρείται δομικό χαρακτηριστικό του γλωσσικού συστήματος.
- Αμφισβητείται η έννοια της ελεύθερης εναλλαγής.
- Αμφισβητείται η διάκριση εσωτερικής και εξωτερικής γλώσσας με βάση το σκεπτικό ότι ένας ικανός ομιλητής παράγει και κατανοεί γραμματικές προτάσεις, αλλά ταυτόχρονα χρησιμοποιεί τη γλωσσική ποικιλότητα για να

επιτελέσει επικοινωνιακές κοινωνικές πράξεις σε συγκεκριμένο επικοινωνιακό πλαίσιο, οι οποίες γίνονται κατανοητές από τα μέλη μιας γλωσσικής κοινότητας.

- Οι έρευνες του Labov (1972) οι οποίες στηρίχτηκαν στην υφολογική διαφοροποίηση και τη σχέση των διαφορετικών ποικιλιών με την κοινωνική διαστρωμάτωση, επιβεβαίωσαν τις αρχικές υποθέσεις όσον αφορά τη συστηματική έκφραση αυτών των παραμέτρων στην καθημερινή ομιλία.
- Διαφοροποιητικός παράγοντας για τη χρήση υφολογικών ποικιλιών από ομιλητές που ανήκουν σε διαφορετικές κοινωνικές τάξεις θεωρήθηκε ο βαθμός επισιμότητας που συνδέεται με την προσοχή που δίνεται στην ομιλία από τους συμμετέχοντες, το είδος της γλωσσικής δραστηριότητας και τη συναισθηματική φόρτιση (Labov 1972: 99).
- Ο εντοπισμός των εναλλακτικών μορφών μιας υποκείμενης δομής, η σύνδεση της καθεμίας από αυτές με διαφορετικές συνθήκες χρήσης, η συγκριτική προσέγγιση και η στατιστική απεικόνιση των κανονικοτήτων που διαμορφώνονται, αποτελούν βασικά στάδια της κοινωνιογλωσσολογικής έρευνας στο πλαίσιο της αστικής διαλεκτολογίας.

3. Εθνογραφικές Κοινωνιογλωσσολογικές Προσεγγίσεις

- Τα ζητούμενα της εθνογραφίας της επικοινωνίας γίνονται φανερά μέσω ενός από τα γενικότερα ερωτήματα που θέτει: *Τι είναι αναγκαίο να γνωρίζει ο ομιλητής ώστε να επικοινωνεί σωστά (δηλαδή, κατά τρόπο αποδεκτό) στο πλαίσιο μιας συγκεκριμένης γλωσσικής κοινότητας και πως μαθαίνει?* (Saville-Troike 1982:2)
- Με τον όρο «έθνο-» δεν υπονοείται κάτι το εξωτικό, αλλά κάθε ομάδα ανθρώπων οι οποίοι συνυπάρχουν σε οποιονδήποτε κοινωνικά οργανωμένο χώρο. Ο όρος «ethnic» δηλώνει τις μεθόδους με τις οποίες τα μέλη μίας ομάδας παράγουν και ερμηνεύουν την κοινωνική διεπίδραση (Levinson 1983:295).
- Ο τρόπος με τον οποίο οι συνομιλητές διαμορφώνουν, παρά τη διαφορετικότητα, κοινή αντίληψη της επικοινωνιακής περιστασης καθώς και των προθέσεων των συνομιλητών τους, αποτελεί αντικείμενο συστηματικής

διερεύνησης και μάλιστα μέσα από την επιτόπια παρατήρηση και την καταγραφή φυσικών περιστατικών (Gumperz 1982:330).

- Η εθνογραφική προσέγγιση της γλώσσας συνδέεται με τη μελέτη της ομιλίας και της γλώσσας στο πλαίσιο της ανθρωπολογίας («The study of speech and language within the context of anthropology» Hymes 1963:277):

«The study of language as cultural resource and speaking as cultural practice... This means that linguistic anthropologists see the subjects of their study, that is, speakers, first and above all as social actors, that is, members of particular, interestingly complex, communities, each organized in a variety of social institutions and through a network of interesting but not necessarily overlapping sets of expectations, beliefs, and moral values about the world.»

(Duranti 1977:2)

(Η μελέτη της γλώσσας ως πολιτισμικού πόρου και της ομιλίας ως πολιτισμικής πρακτικής... Αυτό σημαίνει ότι οι γλωσσολόγοι/ ανθρωπολόγοι βλέπουν τα υποκείμενα της έρευνας τους, δηλαδή, τους ομιλητές, πρώτα και πάνω από όλα ως υποκείμενα κοινωνικής δράσης, δηλαδή, ως μέλη συγκεκριμένων και κατά τρόπο ενδιαφέροντα πολύπλοκων κοινοτήτων, κάθε μια από τις οποίες οργανώνεται με βάση μια ποικιλία κοινωνικών θεσμών και μέσω ενός δικτύου από ενδιαφέρουσες αλλά όχι κατ' ανάγκη επικαλυπτόμενες προσδοκίες, πεποιθήσεις, και ηθικές αξίες για τον κόσμο.)

4. Απόψεις για τη γλώσσα την κοινωνία και τον πολιτισμό

Γλώσσα

❖ «Καθώς διαβάζετε τούτες τις λέξεις συμμετέχετε σε ένα από τα θαύματα του φυσικού κόσμου. Και αυτό γιατί εσείς και εγώ ανήκουμε σε ένα είδος που έχει μια αξιοσημείωτη ικανότητα: ο καθένας μας μπορεί να σχηματοποιεί γεγονότα στον εγκέφαλο του άλλου, με εξαιρετική ακρίβεια. Δεν αναφέρομαι στην τηλεπάθεια ή στον έλεγχο του νου ή στις άλλες ιδεοληψίες της παρα-επιστήμης. Όλα αυτά, ακόμα και όπως τα περιγράφουν όσοι τα πιστεύουν, είναι στομωμένα εργαλεία σε σύγκριση με μια ικανότητα που αναμφισβήτητα τη διαθέτουμε όλοι μας. Αυτή η ικανότητα είναι η γλώσσα. Παράγοντας απλώς ήχους με το στόμα, ο καθένας μας μπορεί

αξιόπιστα να προκαλεί νέους ακριβείς συνδυασμούς ιδεών στο νου του άλλου. Είναι μια ικανότητα τόσο φυσική ώστε έχουμε την τάση να ξεχνάμε πόσο εκπληκτική είναι.»

(Pinker [1995] ελληνική έκδοση, 2000:17)

Κοινωνία

1. Οργανωμένο σύνολο ανθρώπων που συνδέονται με θρησκευτικούς, πολιτικούς, εθνικούς κ.τ.λ. δεσμούς και συμβιώνουν σε ορισμένο τόπο και χρόνο.
2. Σύνολο ανθρώπων με κοινά χαρακτηριστικά: υψηλή/ καλή ~
3. Το σύνολο των ανθρώπων στους οποίους επιδρούν και αναφέρονται οι σύγχρονες εξελίξεις

(Μπαμπινιώτης 1998: 915)

❖ Η κοινωνική οργάνωση παράγεται, όχι από ένα αφηρημένο και ιδεατό σώμα συναντιλήψεων, αλλά από τη συνηθισμένη διευθέτηση μίας σειράς πρακτικών που αποτελούν και αντανakλούν τη γνώση που τα ίδια τα μέλη έχουν για την λειτουργία των μεταξύ τους σχέσεων.

(Sacks 1984).

Πολιτισμός

1. Το σύνολο των υλικών και πνευματικών επιτευγμάτων του κοινωνικού συνόλου
 2. Το σύνολο των υλικών και πνευματικών προϊόντων της δράσης ενός συνόλου ανθρώπων σε μια ορισμένη ή μη εποχή και ο ιδιαίτερος χαρακτήρας του όπως εκφράζεται μέσα από αυτά
 3. Σύνολο ανθρώπων ως φορέας συγκεκριμένου πολιτισμού. Συνώνυμο: Κουλτούρα
- (Μπαμπινιώτης 1998: 1457)

❖ «In anthropology a culture is the learned and shared behavior patterns characteristic of a group of people. Your culture is learned from relatives and other members of your community as well as from various material forms such as books and television programs. You are not born with culture but with the ability to acquire it by such means as observation, imitation, and trial and error.»

(Oswalt 1986: 25)

(Στην ανθρωπολογία μια κουλτούρα είναι τα μοντέλα συμπεριφοράς που έχουν κατακτηθεί και είναι κοινά σε μια ομάδα ανθρώπων. Η κουλτούρα σου διδάσκεται από συγγενείς και άλλα μέλη της κοινότητας σου καθώς και από υλικά μέσα όπως τα βιβλία και τα τηλεοπτικά προγράμματα. Δεν γεννιέσαι με κουλτούρα αλλά με την ικανότητα να την κατακτήσεις με τέτοια μέσα όπως η παρατήρηση, η μίμηση, η δοκιμή και το λάθος.)

❖ «Χωρίς τη γλώσσα δεν νοείται πολιτισμός»

(Φιλιππάκη-Warburton 1992: 12)

ΤΜΗΜΑ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΜΑΘΗΜΑ: ΓΛΩΣΣΑ & ΚΟΙΝΩΝΙΑ
ΔΙΔΑΣΚΟΥΣΑ: ΓΕΩΡΓΙΑΛΛΙΔΟΥ ΜΑΡΙΑΝΘΗ

ΔΙΑΛΕΞΗ 2 & 3

Περιεχόμενα: ΟΡΙΣΜΟΙ I

Στόχος:

Η εξοικείωση με βασικές έννοιες που αφορούν τη γλώσσα και την κοινωνία

❖ Γλώσσα (language)

«Καθώς διαβάζετε τούτες τις λέξεις συμμετέχετε σε ένα από τα θαύματα του φυσικού κόσμου. Και αυτό γιατί εσείς και εγώ ανήκουμε σε ένα είδος που έχει μια αξιοσημείωτη ικανότητα: ο καθένας μας μπορεί να σχηματοποιεί γεγονότα στον εγκέφαλο του άλλου, με εξαιρετική ακρίβεια. Δεν αναφέρομαι στην τηλεπάθεια ή στον έλεγχο του νου ή στις άλλες ιδεοληψίες της παρα-επιστήμης. Όλα αυτά, ακόμα και όπως τα περιγράφουν όσοι τα πιστεύουν, είναι στομωμένα εργαλεία σε σύγκριση με μια ικανότητα που αναμφισβήτητα τη διαθέτουμε όλοι μας. Αυτή η ικανότητα είναι η γλώσσα. Παράγοντας απλώς ήχους με το στόμα, ο καθένας μας μπορεί αξιόπιστα να προκαλεί νέους ακριβείς συνδυασμούς ιδεών στο νου του άλλου. Είναι μια ικανότητα τόσο φυσική ώστε έχουμε την τάση να ξεχνάμε πόσο εκπληκτική είναι.»

(Pinker [1995], ελληνική έκδοση 2000: 17)

- Η Γλωσσική Ικανότητα αποτελεί κοινό βιολογικό χαρακτηριστικό του ανθρώπου.
- Σύμφωνα με τη Γενετική Μετασχηματιστική Γραμματική (Noam Chomsky 1957- ως σήμερα), υπάρχουν Αρχές Καθολικής Γραμματικής οι οποίες καθορίζουν ποιες ιδιότητες χαρακτηρίζουν συνολικά την ανθρώπινη γλώσσα.

Παράλληλα,

- Η γλώσσα είναι το κατ' εξοχήν μέσο έκφρασης της κοινωνικής συμπεριφοράς, απευθύνεται σε συνομιλητές με τους οποίους οι ομιλητές λειτουργούν διεπιδραστικά, συνδέεται με την κοινωνική οργάνωση και αποτελεί κοινωνικό αγαθό.

❖ **Μητρική γλώσσα (native/ mother language)**

Η γλώσσα που το κάθε παιδί κατακτά αβίαστα και φυσικά στο πλαίσιο της κοινότητας στην οποία μεγαλώνει. Υπάρχουν βέβαια δίγλωσσα και πολύγλωσσα παιδιά και ενήλικες, δηλαδή άτομα που στην πορεία της ζωής τους μαθαίνουν και χρησιμοποιούν, σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό, περισσότερες της μιας γλώσσες.

❖ **Επίσημη γλώσσα (official language)**

Μέσα από ένα σύνολο γλωσσικών ποικιλιών, η καθιέρωση μιας ως επίσημης γλώσσας είναι γεγονός που οφείλεται σε ιστορικές συγκυρίες, άσχετες με την ίδια τη μορφή ή την ποιότητα των γλωσσικών ποικιλιών. Μια τέτοια απόφαση δεν ανήκει στις αρμοδιότητες του γλωσσολόγου. Είναι απόφαση με πολιτικό χαρακτήρα. Άλλωστε, όπως έχει επισημανθεί, «γλώσσα είναι μια διάλεκτος που έχει στρατό». Η κοινή νέα ελληνική, λοιπόν, μπορεί να θεωρηθεί ως μια διάλεκτος της νέας ελληνικής με ιδιαίτερο κύρος και γενικευμένη χρήση.

- Η επίσημη γλώσσα χρησιμοποιείται στους θεσμούς (διοίκηση, νομοθεσία, εκπαίδευση).
- Λιγότερες από 100 γλώσσες του κόσμου είναι επίσημες γλώσσες κάποιου κράτους (σε σύνολο μερικών χιλιάδων γλωσσών και διαλέκτων)

❖ **Πρότυπη γλώσσα (standard language)**

Η γλωσσική ποικιλία που έχει υποστεί γλωσσικό καθορισμό, κωδικοποίηση και σταθεροποίηση.

❖ **Κοινή γλώσσα (koine)**

Η λεγόμενη Κοινή γλώσσα (όπως π.χ. η ΚΝΕ, κοινή νέα Ελληνική) αναπτύσσεται σε συνθήκες διαλεκτικής επαφής, συνίσταται στη μείξη διαλέκτων σε συνδυασμό με διαδικασίες αναλογικού σχεδιασμού και απλοποίησης. Οι αστικές διάλεκτοι είναι

συνήθως κοινές γλώσσες βασισμένες στην ανάμειξη γεωγραφικών διαλεκτικών ποικιλιών. Αυτές μπορεί εξελιχθούν σε πρότυπες γλώσσες.

❖ **Γλωσσική αγορά (linguistic market)**

Ο Pierre Bourdieu, στο έργο του *Language and Symbolic Power* (1992), αντιμετωπίζει τη γλώσσα ως πολιτισμικό και συμβολικό κεφάλαιο και κατ' επέκταση ως αγαθό το οποίο καθορίζει σε μεγάλο βαθμό τη θέση των μελών μιας γλωσσικής κοινότητας στην αγορά εργασίας και τις δομές της εξουσίας.

❖ **Διάλεκτος (dialect)**

Ο όρος *διάλεκτος* συνδέεται συνήθως με γεωγραφικά όρια. Ορίζεται σε σχέση με την έννοια *γλώσσα* και χρησιμοποιείται για να δηλώσει μια ποικιλία μιας αρχικής μητέρας γλώσσας που διασπάται σε διαλέκτους, οι οποίες με τη σειρά τους μπορεί να αποκτήσουν δικά τους παρακλάδια. Ως *γλώσσα* νοείται η ποικιλία που καθιερώνεται και λειτουργεί ως νόρμα, ως πρότυπη γλωσσική μορφή. Χρησιμοποιείται στο γραπτό λόγο, στην εκπαίδευση, και γενικά στη δημόσια ζωή μιας χώρας, και έχει υποστεί διαδικασίες κωδικοποίησης, δηλαδή, έχει λεξικά και γραμματικές. Αντίθετα, η διάλεκτος δεν έχει συνήθως γραπτή μορφή, δεν είναι κωδικοποιημένη και το πεδίο χρήσης της είναι αυτό της καθημερινής ζωής μιας ομάδας ομιλητών, οι οποίοι συχνά δεν έχουν ιδιαίτερη μόρφωση και δεν παρουσιάζουν γεωγραφική και κοινωνική κινητικότητα. Ποικιλίες που, παρά τις διαφορές τους, έχουν να παρουσιάσουν έναν αριθμό τυπικών ομοιοτήτων, στη φωνολογία, τη μορφολογία, τη σύνταξη και το λεξιλόγιο, θα θεωρηθούν διάλεκτοι, υποδιαιρέσεις, δηλαδή, μιας υπερκείμενης γλώσσας. Εάν οι ομιλητές δύο διαφορετικών διαλέκτων αλληλοκατανοούνται, τότε οι διάλεκτοι που μιλούν ανήκουν στην ίδια γλώσσα. Εάν δεν συμβαίνει κάτι τέτοιο, τότε έχουμε δύο διαφορετικές γλώσσες. Αυτό είναι το κριτήριο της *αμοιβαίας κατανόησης*.

❖ **Ιδίωμα (accent)**

Το τοπικό ιδίωμα αφορά ποικιλίες που παρουσιάζουν μικρό αριθμό αποκλίσεων, οι οποίες στις περισσότερες περιπτώσεις περιορίζονται στο επίπεδο της φωνητικής και του λεξιλογίου.

❖ **Νεκρή γλώσσα/ διάλεκτος (dead language)**

Η γλώσσα/ διάλεκτος που δεν έχει πια κανέναν φυσικό ομιλητή/-τρια

❖ **Προφορική/ ομιλούμενη γλώσσα επαφής (contact vernacular)**

Προφορική ποικιλία επαφής που αναπτύσσεται σε συνθήκες ανταγωνιστικής χρήσης των μητρικών γλωσσών διαφορετικών κοινοτήτων που ζουν στον ίδιο τόπο. Για παράδειγμα, όταν οι δημογραφικές και κοινωνιο-πολιτισμικές συνθήκες το ευνοούν, μειονοτικές και μεταναστευτικές κοινότητες αναπτύσσουν μια δική τους διακριτή ποικιλία της γλώσσας στόχου καθώς μετακινούνται από τη μονογλωσσία στη διγλωσσία. Τη διατηρούν σαν ενδοκοινοτική προφορική γλώσσα και στοιχείο της διαφορετικής τους ταυτότητας. Η ποικιλία των αμερικανικών Αγγλικών γνωστή ως αφρο-αμερικάνικα προφορικά αγγλικά (African American Vernacular English ή Ebonics) αποτελεί ένα τέτοιο παράδειγμα.

❖ **Γλώσσα πίτζιν (pitzin)**

Είναι μια γλώσσα που δεν έχει ιθαγενείς ομιλητές. Αναπτύσσεται σαν μέσο επικοινωνίας ανάμεσα σε ανθρώπους που δεν έχουν κοινή γλώσσα, αλλά πρέπει να έρθουν σε επαφή για να διεκπεραιώσουν στόχους. Κατά τον 19^ο αιώνα, οι σκλάβοι στις φυτείες της Αμερικής δημιούργησαν κώδικες επικοινωνίας βασισμένους στη γλώσσα των αφεντικών και στις μητρικές τους, ώστε να μπορέσουν να επικοινωνήσουν μεταξύ τους. Σημειώστε ότι οι φυτείες δεν χρησιμοποιούσαν σκλάβους με κοινή καταγωγή, και κατά συνέπεια γλώσσα, για να αποφύγουν τον κίνδυνο των εξεγέρσεων.

❖ **Κρεολή Γλώσσα (creole)**

Είναι μια γλώσσα πίτζιν η οποία απέκτησε φυσικούς ομιλητές. Μαθαίνεται από τα παιδιά ως μητρική τους γλώσσα και αναπτύσσεται σε όλα τα επίπεδα ώστε να καλύψει το σύνολο των επικοινωνιακών αναγκών των ομιλητών της. Είναι, δηλαδή μια καθόλα λειτουργική γλώσσα.

❖ **Γλωσσική κοινότητα (linguistic community)**

Ο ορισμός μιας γλωσσικής κοινότητας είναι περισσότερο ζήτημα ιστορικό και πολιτικό καθώς επίσης και ζήτημα ταυτότητας. Κινέζοι, οι οποίοι μιλούν μη αμοιβαία κατανοητές ποικιλίες, θεωρούν ότι ανήκουν στην ίδια γλωσσική κοινότητα ενώ οι ομιλητές των λατινογενών γλωσσών της Ευρώπης, οι οποίες σε ένα βαθμό είναι αμοιβαία κατανοητές, θεωρούν ότι ανήκουν σε διαφορετικές. Μέρος της απάντησης

ως προς το τι θα μπορούσαμε να ορίσουμε ως γλωσσική κοινότητα βρίσκεται στον επόμενο ορισμό.

❖ **Ομιλιακή κοινότητα (speech community)**

Η κοινωνική διαστρωμάτωση, η εσωτερική και εξωτερική μετανάστευση και οι γεωγραφικές παράμετροι δημιουργούν συνθήκες ανομοιογένειας στη σύνθεση των πληθυσμών που αποτελούν μια γλωσσική κοινότητα. Ως συνέπεια αυτής της πραγματικότητας, ο προσδιορισμός της γλωσσικής κοινότητας με αφητηρία μια γλώσσα ή διάλεκτο δεν επαρκεί. Ως *ομιλιακή* (speech) μάλλον παρά *γλωσσική* κοινότητα λοιπόν, μπορεί να οριστεί μια ομάδα ανθρώπων οι οποίοι βρίσκονται στην ανάγκη να επικοινωνούν. Αποτελείται από δίκτυα (networks) κοινωνικών ομάδων οι οποίες αποκτούν την ταυτότητά τους με βάση την κοινή προέλευση και/ή την κοινή δράση τους, γεγονός που οδηγεί στη δημιουργία κωδίκων χωρίς ευρύτερη αποδοχή. Οι δυνάμεις που αναπτύσσονται σε αυτά τα δίκτυα λειτουργούν ως φυγόκεντρες όσον αφορά την κοινωνική συνοχή. Ταυτόχρονα όμως οι κοινωνικοί και πολιτικοί θεσμοί, όπως αυτοί καθορίζονται από την ή τις κυρίαρχες κοινωνικές ομάδες, λειτουργούν εξισορροπητικά κατά τρόπο κεντρομόλο. Τα εθνικά κράτη επιδιώκουν την ενσωμάτωση των τοπικών κοινοτήτων και δικτύων επιβάλλοντας τη διάλεκτο της κυρίαρχης ομάδας, η οποία ανάγεται σε πολιτισμικό και συμβολικό κεφάλαιο, ως τον κυρίαρχο επικοινωνιακό κώδικα. Παράλληλα όμως, η διαρκής αλληλεπίδραση ανάμεσα στις γλωσσικές ποικιλίες/ διαλέκτους, η οποία είναι κυρίως ανταγωνιστική, δημιουργεί μια συνεχή κινητικότητα μέσα από την οποία παράγεται η γλωσσική αλλαγή.

❖ **Δίκτυα κοινωνικής διεπίδρασης (personal social networks)**

Η *θεωρία των κοινωνικών δικτύων* (social networks Milroy 1987, 2002) αποτελεί ένα από τα πιο πολυσυζητημένα μοντέλα για την ανάλυση των γλωσσικών επιλογών κοινωνικών ομάδων με προσδιορίσιμα χαρακτηριστικά που συνδέονται με την καταγωγή, τον τόπο διαμονής και τη συμμετοχή σε επαγγελματικές και κοινωνικές δραστηριότητες. Βασίζεται στη συστηματική παρατήρηση και αντιπαραβολή των γλωσσικών επιλογών μεμονωμένων ατόμων με τις δομές των προσωπικών τους κοινωνικών δικτύων. Ένα προσωπικό κοινωνικό δίκτυο αποτελεί το σύνολο των σχέσεων που το άτομο συγκροτεί με άλλα άτομα του στενού και του ευρύτερου κοινωνικού του περιγύρου. Τα άτομα συνήθως συμμετέχουν σε δύο τύπους δικτύων,

τα κλειστά δίκτυα που περιλαμβάνουν τις στενές συγγενικές και φιλικές σχέσεις (κυρίως με μέλη της ίδιας κοινότητας), και τα ανοικτά δίκτυα διεπίδρασης που περιλαμβάνουν τις φιλικές και επαγγελματικές επαφές τους με τον ευρύτερο κοινωνικό χώρο (Milroy 2002). Η βασική αρχή, η οποία επιτρέπει τη σύνδεση των προσωπικών κοινωνικών δικτύων με φαινόμενα γλωσσικής διατήρησης ή μετακίνησης, είναι ότι:

«η ανάλυση των αλλαγών στη λειτουργία δικτύων που υποστηρίζουν τη χρήση τοπικών γλωσσικών ποικιλιών μπορεί να φωτίσει το φαινόμενο της γλωσσικής αλλαγής» (Milroy 2002: 549).

Το δίκτυο της γειτονιάς / Neighborhood networks: κλειστού τύπου δίκτυα ανθρώπων που ζουν κοντά.

Δίκτυα συναλλαγών / Exchange networks: κλειστά δίκτυα ανθρώπων που δε ζουν στην ίδια γειτονιά στο αστικό περιβάλλον.

Δίκτυα διεπίδρασης / Interaction networks: ανοικτά δίκτυα ανθρώπων που συναλλάσσονται στην καθημερινότητά τους χωρίς να αναπτύσσουν ισχυρούς δεσμούς μεταξύ τους.

Παθητικά δίκτυα / Passive networks: δίκτυα φίλων και συγγενών που ζουν σε μεγάλη γεωγραφική απόσταση ή διαφορετικές χώρες αλλά διατηρούν ισχυρούς δεσμούς μεταξύ τους.

Το πόσο ανοιχτό ή κλειστό είναι ένα προσωπικό κοινωνικό δίκτυο ορίζεται από δύο παραμέτρους, την πυκνότητα και την πολυνηματότητα:

- Η **Πυκνότητα** ενός δικτύου ορίζεται από τον αριθμό των μελών ενός δικτύου που σχετίζονται μεταξύ τους- dense networks.
- Η **Πολυνηματότητα** ενός δικτύου ορίζεται από την πολυπλοκότητα των δεσμών που αναπτύσσονται ανάμεσα στα μέλη ενός δικτύου- multiplex networks.

Αρχή: Όσο λιγότερο κλειστά –άρα λιγότερο πυκνά και πολυνήματα- είναι τα ατομικά κοινωνικά δίκτυα τόσο περισσότερο δημιουργούνται συνθήκες γλωσσικής μετακίνησης και αλλαγής.

❖ Κοινότητες πρακτικής (communities of practice)

«Μια κοινότητα πρακτικής είναι μια ομάδα ανθρώπων οι οποίοι βρίσκονται μαζί για έναν κοινό σκοπό. Η αξία της έννοιας έγκειται στην έμφαση που τοποθετεί στην αμοιβαία συγκρότηση του ατόμου, της δραστηριότητας και του νοήματος.»

Eckert 2000: 35.

(“A community of practice is an aggregate of people who come together around some enterprise... The value of the construct is in the focus it affords on the mutually constitutive nature of individual, group, activity and meaning.”)

❖ Κοινωνιόλεκτο

Αφορά τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των ομιλητών και παράγεται από την αλληλεπίδραση κοινωνίας και γλώσσας. Η κοινωνική θέση, η ηλικία, το φύλο, το επάγγελμα, ο βαθμός μόρφωσης συνδέονται με τα χαρακτηριστικά κοινωνικών ομάδων των οποίων οι ομιλητές, για τις ανάγκες της ενδοομαδικής επικοινωνίας, χρησιμοποιούν ακόμα και ειδικά λεξιλόγια. Η ύπαρξη αυτών των ποικιλιών σχετίζεται με τον αυτοπροσδιορισμό και την ταυτότητα της ομάδας. Οι κοινωνικές ποικιλίες δεν διαφέρουν σημαντικά, ούτε σε όλα τα επίπεδα ανάλυσης από την κοινή. Συνήθως, ιδιαίτερα στοιχεία εντοπίζονται στο επίπεδο του λεξιλογίου. Σε σπάνιες περιπτώσεις η διαφοροποίηση φτάνει σε τέτοιο βαθμό, ώστε να είναι αδύνατη η κατανόηση από τους ομιλητές που δεν ανήκουν στη συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα, οπότε γίνεται λόγος για συνθηματικές γλώσσες ή αντιγλώσσες. Σε χώρες με ιδιαίτερα αυστηρή κοινωνική διαστρωμάτωση, όπως η Ινδία, παρατηρούνται, όχι απλά διαφορετικά στοιχεία, αλλά διαφορετικές γλωσσικές ποικιλίες ανάλογα με την κοινωνική τάξη στην οποία ανήκει ο ομιλητής.

ΤΜΗΜΑ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΜΑΘΗΜΑ: ΓΛΩΣΣΑ & ΚΟΙΝΩΝΙΑ
ΔΙΔΑΣΚΟΥΣΑ: ΓΕΩΡΓΙΑΛΛΙΔΟΥ ΜΑΡΙΑΝΘΗ

ΔΙΑΛΕΞΗ 4 & 5

Περιεχόμενα: ΟΡΙΣΜΟΙ Π

ΔΙΓΛΩΣΣΙΑ

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

Στόχος:

Η εξοικείωση με βασικές έννοιες σε σχέση με το φαινόμενο της διγλωσσίας και παραδείγματα δίγλωσσων / πολύγλωσσων κοινοτήτων

❖ Διγλωσσία/ Διμορφία/ Diglossia

Ο ελληνικός όρος «διγλωσσία» χρησιμοποιήθηκε για να περιγράψει καταστάσεις κατά τις οποίες δύο ποικιλίες – υψηλή/ χαμηλή- της ίδιας γλώσσας (ελληνικά: καθαρεύουσα / δημοτική), ή δύο γλώσσες (Αγγλία: όταν τα λατινικά ήταν η γλώσσα των θρησκευτικών τελετών και της εκπαίδευσης) χρησιμοποιούνται για διαφορετικές κοινωνικές λειτουργίες μέσα στην ίδια γλωσσική κοινότητα. Αυτό το φαινόμενο αποδίδεται στα ελληνικά ως **διμορφία**.

❖ Διγλωσσία/ Bilingualism

Ο όρος **διγλωσσία** ταυτίζεται είτε με την ύπαρξη δύο επίσημων γλωσσών στο ίδιο κράτος (π.χ. Καναδάς) αλλά κυρίως με την χρήση δύο, ή και περισσότερων γλωσσών, από το ίδιο άτομο, εκ των οποίων η μια αποτελεί τη μητρική του γλώσσα και η άλλη μια δεύτερη γλώσσα με πεδία χρήσης στο περιβάλλον του. Αυτή είναι η περίπτωση της ατομικής διγλωσσίας η οποία δεν προϋποθέτει την ύπαρξη δίγλωσσου κράτους, αλλά παράγεται κυρίως από τις μετακινήσεις και τα μεταναστευτικά ρεύματα. Ενδιαφέρον έχει η περίπτωση της ύπαρξης μειονοτικών γλωσσών και της διγλωσσίας που αυτή συνεπάγεται. *Μειονοτική* είναι μια γλώσσα με σχετικά μικρό αριθμό ομιλητών, οι οποίοι ζούν στην ευρύτερη περιοχή μιας διαδεδομένης/ κυρίαρχης

γλώσσας της οποίας η γνώση είναι απαραίτητη για την πλήρη συμμετοχή τους στην κοινωνία. Οι μειονοτικές γλώσσες και οι ομιλητές τους είναι συνήθως περιθωριοποιημένοι και υπάρχουν ρητές και άρρητες συγκρούσεις με την κυρίαρχη ομάδα από την οποία κυρίως σχεδιάζονται πολιτικές αφομοίωσης.

❖ **Γλώσσα και μειονοτική ταυτότητα**

“Οι εθνικές, γλωσσικές, θρησκευτικές ομάδες ως «μειονότητες» είναι ένα σύγχρονο φαινόμενο που εμφανίστηκε και συνυπάρχει με το έθνος-κράτος. Ο πληθυσμός που αποτελεί τη βάση του έθνους-κράτους αποτελείται από το εκάστοτε «έθνος». Το δε «έθνος» εκλαμβάνεται και ορίζεται ως μια ενότητα πολιτών οι οποίοι έχουν «κοινή γλώσσα, θρησκεία, ιστορία, παραδόσεις, κ.ά.». με αυτά τα δεδομένα οι μειονότητες δεν μπορούν παρά να εκλαμβάνονται σχεδόν εξ ορισμού, ως ξένα και συχνά εχθρικά σώματα μέσα στο «έθνος μας»” (Μήλλας 2002).

Η ρητορική της πλειονότητας απέναντι στις μειονότητες παρουσιάζει σημαντικά προβλήματα. Για παράδειγμα, η ονομασία των μειονοτήτων είναι μια πηγή αμηχανίας. Ακόμα και η επίσημα αναγνωρισμένη μειονότητα της Θράκης δεν έχει μια κοινά αποδεκτή ονομασία. Από επίσημες αλλά και ανεπίσημες πηγές της αποδίδονται διάφορα ονόματα: Μουσουλμάνοι, Μωαμεθανοί, Οθωμανοί, Τούρκοι, Έλληνες Μουσουλμάνοι, Τουρκόφωνοι Έλληνες, Μουσουλμάνοι Ελληνικής Υπηκοότητας, Παλαιότουρκοι, Παλαιομουσουλμάνοι, Τουρκογενείς... Οι ίδιοι δεν φαίνεται να συμμετέχουν στη διαδικασία προσδιορισμού τους.

❖ **Παρουσίαση παραδειγμάτων από διαφορετικά κράτη και κοινότητες ανά τον κόσμο σε σχέση με το φαινόμενο της διγλωσσίας**

ΤΜΗΜΑ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΜΑΘΗΜΑ: ΓΛΩΣΣΑ & ΚΟΙΝΩΝΙΑ
ΔΙΔΑΣΚΟΥΣΑ: ΓΕΩΡΓΑΛΛΙΔΟΥ ΜΑΡΙΑΝΘΗ

ΔΙΑΛΕΞΗ 6

Περιεχόμενα:

Μεθοδολογία:

Εθνογραφικές Έρευνες Πεδίου

Συλλογή Δεδομένων

Μεταγραφή και Ανάλυση

Στόχος:

Η εξοικείωση με τις βασικές μεθοδολογικές αρχές της κοινωνιογλωσσολογικής έρευνας

❖ Τι είναι μια Εθνογραφία

Είναι μια γραπτή περιγραφή της κοινωνικής οργάνωσης, των δραστηριοτήτων, του υλικού και του συμβολικού κεφαλαίου (resources), και των πρακτικών, μιας συγκεκριμένης ομάδας ανθρώπων. Παράγεται από την επί μακρόν συμμετοχή στην κοινωνική ζωή της κοινότητας, και προϋποθέτει:

- 1) την ικανότητα να αποστασιοποιείται ο ανθρωπολόγος από τα δεδομένα της κοινότητας από την οποία ο ίδιος προέρχεται και
- 2) την ικανότητα να εμπλακεί σε τέτοιο βαθμό στις δομές και τις δράσεις της κοινότητας που μελετά, ώστε να δώσει μια εκ των έndon περιγραφή.

❖ Οι έρευνες πεδίου

Οι έρευνες πεδίου (field work) προϋποθέτουν την παρουσία του ερευνητή στην περιοχή της έρευνας του, και μάλιστα για μεγάλο χρονικό διάστημα. Επίσης, προϋποθέτουν την συμμετοχή του σε όσο το δυνατόν περισσότερες πραγματώσεις του φαινομένου που μελετά.

❖ Δύο είδη ερευνών πεδίου

Η εθνογραφικές γλωσσολογικές έρευνες συνήθως επιλέγουν ανάμεσα σε δύο τύπους έρευνας. Ο πρώτος είναι η περιγραφή του υπό μελέτη γλωσσικού συστήματος με βάση τα επίπεδα ανάλυσης της γλώσσας. Αυτό συνήθως συμβαίνει με γλώσσες των οποίων η γραπτή παράδοση είναι είτε περιορισμένη είτε ανύπαρκτη. Ο δεύτερος στοχεύει στο να συνδέσει το γλωσσικό σύστημα με τη χρήση του σε πραγματικές επικοινωνιακές περιστάσεις. Θέτει δε ερωτήματα που διερευνούν τη σχέση της γλώσσας με τις κοινωνικές δομές:

«the study of linguistic forms as constitutive elements of social life» (Duranti 1997).

❖ Τα ερωτήματα που θέτει η Ανθρωπολογία της Γλώσσας

- Πως οι γλωσσικές ποικιλίες, τα ιδιώματα, οι διάλεκτοι και τα κοινωνιόλεκτα συνδέονται με την οργάνωση της κοινωνικής ζωής μιας ομάδας ανθρώπων.
- Πως η γλωσσική ποικιλία, σε όλα τα επίπεδα της έκφρασης της, αποκτά δηλωτική λειτουργία ως προς την ταυτότητα του ομιλητή, τη σχέση του με τον/ τους συνομιλητές του, και τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά της επικοινωνιακής περιστασης.
- Πως αυτές οι δηλωτικές λειτουργίες συνιστούν, κατά κάποιο τρόπο, μια 'γραμματική' της επικοινωνίας με βάση την οποία ορίζεται τι είναι αποδεκτό και τι όχι στο πλαίσιο μιας γλωσσικής κοινότητας.
- Πως οι άνθρωποι, και συγκεκριμένα τα παιδιά, κοινωνικοποιούνται κατακτώντας την επικοινωνιακή ικανότητα.
- Τις γλωσσικές στάσεις.
- Επίσης, στόχος είναι η σύγκριση διαφορετικών μεταξύ τους γλωσσικών συστημάτων και ο εντοπισμός καθολικών χαρακτηριστικών της επικοινωνίας. Παράδειγμα αποτελεί η μελέτη της γλωσσικής πραγμάτωσης της ευγένειας και η αντιπαραθετική εξέταση διαφορετικών γλωσσών ως προς αυτή την παράμετρο.

❖ Η συμμετοχική παρατήρηση

Participant-observation: Είναι ο ακρογωνιαίος λίθος της ανθρωπολογικής έρευνας. Δεν επιτυγχάνεται από απόσταση ασφαλείας, αλλά απαιτεί την ενεργό εμπλοκή του ερευνητή στη γλωσσική, στην προκειμένη περίπτωση, κοινότητα που μελετά. Πριν η

εθνογραφία πάρει τη μορφή γραπτού κειμένου, πρέπει να είναι εμπειρία και συμμετοχή στις δομές και τις διαδικασίες που εξετάζονται.

❖ Το ζήτημα της αντικειμενικότητας

Μια αντικειμενική περιγραφή υποτίθεται ότι αποκλείει την υποκειμενική κρίση του ερευνητή, τα συναισθήματα, τις ηθικές αξίες, τις πολιτικές του απόψεις, και τη θεωρητική του οριοθέτηση. Παρότι φαίνεται να είναι το ζητούμενο στην επιστημονική έρευνα και ανάλυση, είναι ανέφικτη στον απόλυτο βαθμό και επιπλέον είναι συζητήσιμο το κατά πόσο μια εντελώς «ουδέτερη» στάση (objectivity) είναι όντως επιθυμητή. Το ερώτημα που τίθεται είναι κατά πόσο μπορεί κανείς να περιγράψει αυτό που κάνουν οι κοινωνικές ομάδες αν δεν υιοθετήσει την οπτική γωνία των μελών τους (π.χ. «Κάθονται στο πάτωμα, πιάνουν την τροφή με τα χέρια και τη φέρνουν στο στόμα. Αυτό το ονομάζουν «να τρως»»: Δεν ενέχει αυτή η ουδέτερη κατά τα άλλα περιγραφή, αξιολόγηση και μάλιστα αρνητική;). Επίσης, εξίσου αδύνατη είναι μια περιγραφή στην οποία ο ερευνητής έχει υιοθετήσει πλήρως την οπτική γωνία των μελών της ομάδας, έχοντας ξεφύγει εντελώς από τις προσωπικές του εμπειρίες και απόψεις. Όπως υποστηρίζει ο Duranti (1997):

“There exists in ethnography a certain playful element which consists of changing the familiar into strange and, vice versa, the strange into the familiar.”

(Υπάρχει ένα παιχνιδιάρικο στοιχείο στην εθνογραφία το οποίο συνίσταται στη μετατροπή του οικείου σε ξένο και του ξένου σε οικείο.)

❖ Το παράδοξο του παρατηρητή

“The observers paradox”: Η εμπειρική έρευνα στοχεύει στη συλλογή φυσικών δεδομένων. Αν θέλουμε να μελετήσουμε τις γλωσσικές ποικιλίες πρέπει να συλλέξουμε δείγματα φυσικής ομιλίας για την καθεμία από αυτές. Αυτό σημαίνει ότι τα υποκείμενα της έρευνας μας πρέπει να συμπεριφέρονται κατά τρόπο απόλυτα φυσικό όταν χρησιμοποιούν τη γλώσσα. Πως είναι δυνατόν όμως να συμβεί αυτό όταν έχουν γνώση ότι η συμπεριφορά τους καταγράφεται; Το παράδοξο λοιπόν συνίσταται στο ότι ενώ επιλέγουμε να παρακολουθήσουμε τη συνηθισμένη συμπεριφορά των ανθρώπων σε συγκεκριμένες περιστάσεις επικοινωνίας, αυτή η συμπεριφορά δεν είναι δυνατόν να είναι η απολύτως φυσική εφόσον εμείς, ή/και ο εξοπλισμός μας, είμαστε παρόντες.

❖ Συνεντεύξεις

Έχουμε τρία βασικά είδη συνεντεύξεων: 1) δομημένες, 2) ημι-δομημένες, 3) ελεύθερες. Στην πρώτη περίπτωση ακολουθείται με αυστηρότητα η σειρά και η διατύπωση ενός προκατασκευασμένου ερωτηματολογίου. Στη δεύτερη, υπάρχει οδηγός συνέντευξης αλλά επιτρέπονται οι αποκλίσεις από το αρχικό σχέδιο, εφόσον προκύπτουν νέα ζητήματα. Στην τρίτη περίπτωση, ακολουθείται μεν ένα γενικό πλάνο, αλλά η συζήτηση αφήνεται να εξελιχθεί σύμφωνα με την κρίση των συνομιλητών.

❖ Μεθοδολογία καταγραφής των δεδομένων

Μαγνητοφωνήσεις, βιντεοσκοπήσεις, τήρηση ημερολογίου: Η σύγχρονη τεχνολογία επιτρέπει την καταγραφή εικόνας και ήχου και η παράλληλη τήρηση ημερολογίου βοηθάει στην εκ των υστέρων κατανόηση των δεδομένων. Τα μέσα καταγραφής πρέπει να τοποθετούνται με διακριτικότητα ώστε να ενεργοποιούν όσο το δυνατόν λιγότερο το παράδοξο του παρατηρητή. Βέβαια, η μακροχρόνια παρατήρηση επιτυγχάνει την εξοικείωση της κοινότητας με την παρουσία του ερευνητή και επιτρέπει τη φυσική συμπεριφορά.

❖ Κώδικας δεοντολογίας

- ✓ Απαιτείται η συναίνεση των υποκειμένων για τη διεξαγωγή της έρευνας.
- ✓ Τηρείται με αυστηρότητα η ανωνυμία τους και προστατεύονται τα προσωπικά τους δεδομένα.
- ✓ Επιδεικνύεται απόλυτος σεβασμός στις αρχές που διέπουν την οργάνωση της κοινότητας.
- ✓ Επιδεικνύεται απόλυτος σεβασμός στην προσωπικότητα των υποκειμένων.

❖ Συστήματα μεταγραφής

Προϋπόθεση για τη μελέτη των δεδομένων είναι η μεταγραφή τους σε κείμενο. Η απομαγνητοφώνηση γίνεται έτσι ώστε να αναπαριστώνται όλα τα χαρακτηριστικά της ομιλίας/ συνομιλίας των υποκειμένων που είναι συναφή με την υπόθεση εργασίας. Συνήθως χρησιμοποιείται η καθιερωμένη ορθογραφία καθώς και τα σημεία στίξης με τον τρόπο που γενικά υποδηλώνουν τις παύσεις, την ολοκλήρωση μιας περιόδου, τον ερωτηματικό και θαυμαστικό επιτονισμό, καθώς και μια σειρά συμβόλων. Σε περίπτωση που απαιτείται μετάφραση, προηγείται η μεταφορά μορφημάτων και

δεικτών γραμματικών κατηγοριών στη γλώσσα στόχο (glosses) και ακολουθεί η πιο ελεύθερη απόδοση του νοήματος. Αυτό συνήθως γίνεται σε διαδοχικές σειρές:

A. A proskalesume a (e)rti o xotzas mia vradi
SUBJ invite-1PL SUBJ comes the xotza a-FEM.SG night-NT.SG
'Let us invite the xotza come some night...'

B. mia mera o liko endamose me to alepu
one day the-MASC wolf met-3SG with the-NT fox-FEM
'One day the wolf met the fox'

C. yeneka pjo arya ekatse, nomizo, antras pjo griyora
woman-NOM more late sat-3SG think-1SG man-NOM more quickly
'The wife sat down later, I think, and the husband earlier'

(Αρχείο: Γεωργαλίδου, Σπυρόπουλος & Καϊλή)

❖ Δεδομένα/ Ανάλυση

- Τα ιστορικά στοιχεία για την προέλευση και τις επαφές της κοινότητας
- Το φυσικό και υλικό περιβάλλον και η αναπαράσταση του στη γλώσσα
- Η κοινωνική οργάνωση και η διαμόρφωση δικτύων
- Το νομικό καθεστώς
- Η προφορική και η γραπτή λογοτεχνική παράδοση
- Η γνώση που αποτελεί «κοινό τόπο»
- Οι γλωσσικές στάσεις
- Το γλωσσικό σύστημα μέσα από τα επικοινωνιακά γεγονότα (speech events):
 - Το είδος (genre) του επικοινωνιακού γεγονότος: αφήγηση, συζήτηση, διάλεξη κ.τ.λ.
 - Το θέμα (topic)
 - Ο στόχος
 - Οι συμμετέχοντες
 - Η γλώσσα ή η ποικιλία που χρησιμοποιείται
 - Το περιεχόμενο
 - Οι λεκτικές πράξεις
 - Η συνομιλιακή οργάνωση
 - Οι νόρμες για την ερμηνεία του

ΤΜΗΜΑ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΜΑΘΗΜΑ: ΓΛΩΣΣΑ & ΚΟΙΝΩΝΙΑ
ΔΙΔΑΣΚΟΥΣΑ: ΓΕΩΡΓΙΑΛΛΙΔΟΥ ΜΑΡΙΑΝΘΗ

ΔΙΑΛΕΞΗ 7

Περιεχόμενα: Η έρευνα του Labov στη Νέα Υόρκη

Στόχος:

Η εξοικείωση με ένα βασικό παράδειγμα κλασικής κοινωνιογλωσσολογικής έρευνας, συλλογής και ανάλυσης δεδομένων

Πηγή: Αρχάκης, Α. & Κονδύλη, Μ. (2004) *Εισαγωγή σε Ζητήματα Κοινωνιογλωσσολογίας*. Αθήνα: Νήσος.

ΤΜΗΜΑ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΜΑΘΗΜΑ: ΓΛΩΣΣΑ & ΚΟΙΝΩΝΙΑ
ΔΙΔΑΣΚΟΥΣΑ: ΓΕΩΡΓΑΛΛΙΔΟΥ ΜΑΡΙΑΝΘΗ

ΔΙΑΛΕΞΗ 8

Περιεχόμενα: Γλωσσικός Σχετικισμός: Η υπόθεση των Sapir & Whorf

Στόχος: Η κατανόηση της έννοιας του γλωσσικού Σχετικισμού

- 1. Sapir:** *Η γλώσσα παίρνει μορφή μέσα στο κοινωνικό σύμπαν και στη συνέχεια παρεμβαίνει στον τρόπο με τον οποίο η κοινωνία αντιλαμβάνεται τον κόσμο.*
- 2. Whorf:** *Η γλώσσα διαμορφώνει τους τρόπους σκέψης και τα πολιτισμικά μοντέλα, και κατά συνέπεια κατορθώνει να επηρεάσει και τις ίδιες τις κοινωνικές δομές.*

Η δεύτερη θεώρηση της σχέσης γλώσσας πολιτισμού:

- ❖ αφορά τις ίδιες τις γραμματικές κατηγορίες και όχι τη χρήση τους,
- ❖ αμφισβητεί το αξίωμα ότι όλες οι κατηγορίες γνώσης του κόσμου είναι αντικειμενικές και ανεξάρτητες από την ανθρώπινη νόηση και ότι απλώς αντικατοπτρίζονται στη γλώσσα,
- ❖ υποστηρίζει ότι η κάθε γλώσσα διαμορφώνει τις αντιλήψεις για τον κόσμο και κατά συνέπεια και τις συμπεριφορές των ομιλητών της, θεωρώντας τη σχέση ως μάλλον μονοδρομική

Θα πρέπει να επισημάνουμε ότι:

- ❖ Η κοινωνική δομή εκφράζει τα στοιχεία της κοινωνικής κουλτούρας
- ❖ Ο πολιτισμός κατά την εθνογλωσσολογία είναι το σύνολο των παραστάσεων και των εννοιών που συγκροτούν τη σφαιρική αντίληψη που έχει ένας λαός για τον κόσμο.

Η **ασθενής υπόθεση** του γλωσσικού σχετικισμού (**Sapir-1**) λέει ότι ορισμένες πλευρές της κοινωνιοπολιτισμικής οργάνωσης και του τρόπου θεώρησης των

πραγμάτων μπορεί να εξαρτώνται από ορισμένες πλευρές της ιδιαίτερης γλωσσικής οργάνωσης.

Η **ισχυρή υπόθεση (Whorf-2)** λέει ότι ο πολιτισμός και η γνωσιακή συμπεριφορά καθορίζονται από τη γλώσσα και συνεπώς οι πολιτισμοί διαφέρουν μεταξύ τους όσο διαφέρουν και οι γλώσσες. Η θεωρία της γλωσσικής σχετικότητας του Whorf τείνει να ταυτίζεται με τον *γλωσσικό ντετερμινισμό*.

- ❖ Η ασθενής εκδοχή είναι εμπειρικά επιβεβαιώσιμη και δεν εγείρει σοβαρές αμφισβητήσεις σε οποιαδήποτε πολιτισμική και κοινωνική θεώρηση της γλώσσας.
- ❖ Η κοινωνιογλωσσολογία και η εθνογλωσσολογία προσεγγίζουν τους τρόπους με τους οποίους μια γλωσσική κοινότητα επηρεάζεται από τη γλώσσα της.
- ❖ Εξετάζεται ο κυκλικός χαρακτήρας της σχέσης γλώσσας -πολιτισμού, η αμοιβαία αλληλεπίδραση των δύο συστημάτων.

Ο γλωσσικός σχετικισμός συζητήθηκε σε διαφορετικές εθνογραφικές και ανθρωπολογικές προσεγγίσεις της γλώσσας:

- ❖ Η **Εθνοσημασιολογία** ενδιαφέρεται για τους τρόπους με τους οποίους ταξινομούν οι κοινότητες τον κόσμο τους και πως αυτό αντανακλάται στις λεξικές τους επιλογές. Ξεκινά από την αρχή ότι κάποιος που δεν προέρχεται από συγκεκριμένη κοινότητα, είναι σε θέση να γνωρίζει τα πολιτισμικά δεδομένα της και τους κώδικες συμπεριφοράς μόνο όταν μπορεί να συμπεριφερθεί περίπου όπως συμπεριφέρονται και οι ντόπιοι. Το μέλος μιας κοινότητας γνωρίζει τον τρόπο με τον οποίο στο πλαίσιο της ταξινομείται το περιβάλλον, τα φυτά, τα ζώα, τα φυσικά φαινόμενα, η συγγένεια, η συμπεριφορά. Γνωρίζει με άλλα λόγια την “πολιτισμική γραμματική”, η οποία του επιτρέπει να διαμορφώνει την συμπεριφορά του κατά τρόπο αποδεκτό. Ο ανθρωπολόγος που επιχειρεί να μελετήσει μια κοινότητα άλλη από αυτή από την οποία κατάγεται, αποφεύγει να υποβάλει στο μέλος της κοινότητας λεξιλογικές κατηγορίες που προέρχονται από το δικό του πολιτισμικό σύστημα (π.χ. οι κατηγορίες για τη συγγένεια στην τουρκική ή την αραβική γλώσσα).

- ❖ Η **Εθνογραφία της Επικοινωνίας/ Ανθρωπολογία της Γλώσσας** θεωρεί ότι η *ομιλία*, δηλαδή, το κομμάτι εκείνο στο οποίο η γλωσσική ικανότητα συναντά τη

γλωσσική πλήρωση, διέπεται από κανόνες πολιτισμικής φύσης. Εξετάζει το **τι**, πότε, που, με ποιους και σε ποιες πολιτισμικές συνθήκες **λέγεται**, θεωρώντας την ομιλία μέρος ενός κοινωνιοπολιτισμικού συστήματος με βάση το οποίο οργανώνεται η ανθρώπινη συμπεριφορά.

❖ Όμως σκεφτείτε και την άποψη ενός γενετιστή που εξετάζει τη βιολογική πλευρά της γλώσσας,

«Οι συνέπειες του γλωσσικού ντετερμινισμού έχουν μεγάλο βάρος: οι θεμελιακές κατηγορίες της πραγματικότητας δεν βρίσκονται «μέσα» στον κόσμο αλλά επιβάλλονται από την κουλτούρα του καθενός (και ως εκ τούτου είναι δυνατόν να αμφισβητηθούν, πράγμα που ίσως ερμηνεύει την αέναη γοητεία που ασκεί η εν λόγω υπόθεση στις ευαίσθητες ψυχές των προπτυχιακών φοιτητών). Αλλά πρόκειται για λάθος, μεγάλο λάθος. Η ιδέα ότι η σκέψη είναι το ίδιο και το αυτό με τη γλώσσα αποτελεί παράδειγμα αυτού που μπορεί να ονομαστεί παραλογισμός κατά σύμβαση: μια απόφαση που αντίκειται στην κοινή λογική αλλά την πιστεύουν όλοι... Αν οι σκέψεις εξαρτώνταν από τις λέξεις, πως θα μπορούσε ποτέ να πλαστεί μια νέα λέξη; Πως θα πρωτομάθαινε ένα παιδί μια λέξη; Πως θα ήταν δυνατή η μετάφραση από μια γλώσσα σε μια άλλη;»

Pinker, S. [1995] 2000. *Το Γλωσσικό Ένστικτο*. Αθήνα: Εκδόσεις Κάτοπτρο (σελ. 65-66).

ΤΜΗΜΑ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΜΑΘΗΜΑ: ΓΛΩΣΣΑ & ΚΟΙΝΩΝΙΑ
ΔΙΔΑΣΚΟΥΣΑ: ΓΕΩΡΓΑΛΛΙΔΟΥ ΜΑΡΙΑΝΘΗ

ΔΙΑΛΕΞΗ 9

Περιεχόμενα: Γλώσσα και Φύλο

Στόχος: Η κατανόηση της αλληλεπίδρασης του κοινωνικού φύλου με τη γλώσσα

A. Ορισμοί

Ο όρος **ΛΟΓΟΣ/ DISCOURSE** αναφέρεται στη γλώσσα που παράγεται από τους χρήστες της σε πραγματικές συνθήκες επικοινωνίας,

- όταν δηλαδή δύο ή περισσότεροι άνθρωποι βρίσκονται στην ανάγκη να επικοινωνήσουν προφορικά ή γραπτά ακόμα κι όταν δεν βρίσκονται στον ίδιο χώρο ή ακόμα κι όταν μεσολαβεί ένα χρονικό διάστημα ανάμεσα στην αποστολή και τη λήψη του μηνύματος.

ΛΟΓΟΣ παράγεται:

- ✓ στις καθημερινές συνομιλίες δύο ή περισσότερων συμμετεχόντων
- ✓ στις τηλεφωνικές συνομιλίες
- ✓ με την αλληλογραφία
- ✓ με την ανταλλαγή μηνυμάτων μέσω του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου ή των κινητών τηλεφώνων
- ✓ στις επίσημες συνομιλίες, συνεδριάσεις οργάνων, ομιλίες, κ.τ.λ.
- ✓ στα μέσα μαζικής ενημέρωσης
- ✓ σε κάθε περίπτωση παραγωγής γραπτών κειμένων, λογοτεχνικών, επιστημονικών, δημοσιογραφικών, τα οποία απευθύνονται σε αποδέκτες, κ.τ.λ.

Με τον όρο **ΦΥΛΟ** αναφερόμαστε στο ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΦΥΛΟ και αποδίδουμε τον αγγλικό όρο GENDER:

Προχωρώντας πέρα από τη βιολογική διαφορά μεταξύ αντρών και γυναικών, ως καθολικό χαρακτηριστικό του ανθρώπινου γένους, το κοινωνικό φύλο αναφέρεται στο «σύνολο των κοινωνικών, πολιτισμικών, ψυχολογικών φαινομένων/ χαρακτηριστικών που συνδέονται με το φύλο». (Mc Connel-Ginet 1988:76, Παυλίδου 2002:15).

B. Πως και γιατί η Ανάλυση Λόγου ασχολείται με το Φύλο

Στο πλαίσιο της **Ανάλυσης Λόγου** εξετάζονται αποκλειστικά φυσικά δεδομένα τα οποία συλλέγονται- στην περίπτωση των συνομιλιών μαγνητοφωνούνται και απομαγνητοφωνούνται- στους χώρους που παράγονται. Σε σχέση με το **Φύλο**, εξετάζονται φαινόμενα τα οποία συνδέονται με τους διαφορετικούς -ή μη- τρόπους με τους οποίους τα δύο φύλα συμμετέχουν στην επικοινωνία/ διεπίδραση (interaction) ως προς

- τις συνομιλιακές &
- τις γλωσσικές τους επιλογές.

Όσον αφορά τις *συνομιλιακές επιλογές*, μερικά από τα φαινόμενα που εξετάζονται αφορούν την ποιοτική και την ποσοτική διάσταση της συμμετοχής των δύο φύλων σε διαφορετικές περιστάσεις επικοινωνίας, όπως τους τρόπους και τη συχνότητα με την οποία τα δύο φύλα

- διεκδικούν το λόγο
- εισάγουν νέο θέμα
- διακόπτουν και επικαλύπτονται
- αφηγούνται
- ενισχύουν, επιβραβεύουν ή αποδοκιμάζουν το συνομιλητή τους

Όσον αφορά τις *γλωσσικές επιλογές*, μερικά από τα φαινόμενα που εξετάζονται αφορούν την παράμετρο του ύφους όπως αυτό διαμορφώνεται με τη χρήση

εκφραστικών/ λεξιλογικών & μορφοσυντακτικών επιλογών με τις οποίες οι ομιλήτριες-τές περικειμενοποιούν (contextualise) το πλαίσιο της επικοινωνιακής περίπτωσης και δηλώνουν με άμεσους και έμμεσους τρόπους:

- τον τόπο, το χρόνο και το στόχο της συνομιλίας
- την ταυτότητά τους
- την ταυτότητα των συνομιλητριών-τών τους
- τη μεταξύ τους οικειότητα ή την απόσταση
- την επισημότητα ή μη της επικοινωνιακής περίπτωσης

Μέσα από τη συγκριτική ανάλυση διαφορετικών συνομιλιών με διαφορετική κάθε φορά σύνθεση ως προς τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των συμμετεχουσών-όντων και σε διαφορετικές επικοινωνιακές περιστάσεις ως προς το που, πότε και για ποιο στόχο, εντοπίζονται οι διαφορετικοί ή οι αντίστοιχοι τρόποι με τους οποίους τα δύο φύλα συμμετέχουν στην επικοινωνία

Επίσης, η αντιπαραβολική μελέτη δεδομένων που προέρχονται από διαφορετικές ως προς την καταγωγή και την εθνική ταυτότητα ομάδες ομιλητριών-τών επιτρέπει τη σύγκριση διαφορετικών πολιτισμικών συστημάτων ως προς τα χαρακτηριστικά του κοινωνικού φύλου.

➤ **Η μέχρι τώρα έρευνα σε αυτό το πλαίσιο φαίνεται να έχει ακολουθήσει δύο διαφορετικές ερμηνευτικές προσεγγίσεις:**

- την προσέγγιση από τη σκοπιά της (Πολιτισμικής) ΔΙΑΦΟΡΑΣ (Cultural Difference)
- την προσέγγιση από τη σκοπιά της ΚΥΡΙΑΡΧΙΑΣ (Dominance)

→ Η ερμηνεία των διαφορών με βάση την προσέγγιση της (Πολιτισμικής) ΔΙΑΦΟΡΑΣ έχει σαν αφετηρία της την προσέγγιση των γλωσσικών δεδομένων από τη σκοπιά της επιστήμης της γλωσσολογίας, γίνεται δηλαδή, με έναν τρόπο περιγραφικό και όχι αξιολογικό:

- Όλες οι ποικιλίες αντιμετωπίζονται ως ίσες

- Ως πηγή της διαφοράς που παρατηρείται στις επικοινωνιακές στρατηγικές των δύο φύλων προσδιορίζεται η διαφορετική κοινωνικοποίηση των παιδιών με βάση το φύλο τους, δηλαδή η Υπόθεση των Διαφορετικών Κόσμων (Separate World Hypothesis, Maltz & Borker 1982, Tannen 1990)
- Η ανισότητα δεν προκύπτει από τη διαφορά καθαυτή
- Η ανισότητα προκύπτει από την μη ανοχή της διαφοράς

→ Αυτή η προσέγγιση δέχτηκε αρκετή κριτική (West & Zimmerman 1983 κ.ά.) με αποτέλεσμα την κατηγοριοποίηση των προσεγγίσεων της σχέσης Γλώσσας και Φύλου σε εκείνες που έχουν σαν αφετηρία τη διερεύνηση των φαινομένων από τη σκοπιά της ΔΙΑΦΟΡΑΣ και σε εκείνες που έχουν σαν αφετηρία τη διερεύνηση των φαινομένων από τη σκοπιά της ΚΥΡΙΑΡΧΙΑΣ (Henley & Kramarae 1991). Οι δεύτερες,

- ερμηνεύουν τη διαφορά με βάση τη σχέση αιτιότητας ανάμεσα στις επικοινωνιακές στρατηγικές των δύο φύλων και τους άνισους ρόλους ανδρών και γυναικών στον κοινωνικό χώρο, και
- αντιμετωπίζουν το (κοινωνικό) φύλο ως προϊόν (και) της γλωσσικής διεπίδρασης (Παυλίδου 2002:33)

Βιβλιογραφικές Παραπομπές

- Henley N. M. & Kramarae C. 1991. "Gender, power and miscommunication". In N. Coupland, H. Giles & J. M. Wiemann (eds) *"Miscommunication and Problematic Talk"*. Newbury Park, CA: Sage.
- Kendall S. & Tannen D. 2001. "Discourse and Gender". In D. Schiffrin, D. Tannen & H. Hamilton (eds) *The Handbook of Discourse Analysis*. Oxford: Blackwell, p. 548-567.
- Lakoff R. 1973. "Language and woman's place". *Language in Society* 2, p. 45-79.
- Malz D. & Borker R. 1982. "A cultural approach to male-female miscommunication". In J. Gumperz (ed.) *Language and Social Identity*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 196-216.
- McConnell-Ginet S. 1988. "Language and Gender". In *Linguistics: The Cambridge Survey. IV: Language: The Sociocultural Context*, F. J. Newmeyer (ed.) Cambridge: Cambridge University Press, p. 75-99.

- Παυλίδου Θ. 2002. *Γλώσσα- Γένος- Φύλο*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- Tannen D. 1991. *You Just don't Understand: Women and Men in Conversation*. London: Virago Press.
- Tannen D. 1994. *Gender and Discourse*. Oxford: Oxford University Press.
- West C. & Zimmerman D. 1983. "Small insults: a study of interruptions in cross-sex conversations between unacquainted persons" In Thorne et al. 1983: 102-117.

ΤΜΗΜΑ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΜΑΘΗΜΑ: ΓΛΩΣΣΑ & ΚΟΙΝΩΝΙΑ
ΔΙΔΑΣΚΟΥΣΑ: ΓΕΩΡΓΑΛΛΙΔΟΥ ΜΑΡΙΑΝΘΗ

ΔΙΑΛΕΞΗ 10

Περιεχόμενα: Γλώσσα και Φύλο II

Γλωσσικός σεξισμός

Στόχος: Η κατανόηση του γλωσσικού σεξισμού

Σεξισμός είναι η πρακτική διάκρισης ενός ατόμου με γνώμονα το φύλο του:

Στη σύγχρονη κοινωνία αυτή η διάκριση γίνεται σε βάρος των γυναικών, γεγονός που αντανακλάται και στα γλωσσικά συστήματα. Η αντανάκλαση όμως των κοινωνικών πρακτικών στο επίπεδο του συστήματος με τη σειρά της επηρεάζει κοινωνικές πρακτικές.

Πόσο «αθώες» είναι η «απλές» διαφορές;

1. Χρησιμοποιούμε το αρσενικό γένος για να αναφερθούμε συνολικά σε μια ομάδα αντρών και γυναικών ή και μόνο γυναικών. «Το αρσενικό γένος είναι γενικά το δυνατότερο προσωπικό γένος»

(Τριανταφυλλίδης [1941] 1978:216)

«Οι μαθητές να περάσουν στις τάξεις τους»

«Οι καθηγητές αποφάσισαν να...»

«Ποιος θέλει καφέ;»

«Θέλει καμιά καφέ;»

2. Για το σχηματισμό γυναικείων επαγγελματικών ονομάτων υψηλού κύρους χρησιμοποιείται κυρίως το επίθημα του αρσενικού επαγγελματικού ονόματος

Ο αρχαιολόγος/ Η αρχαιολόγος/ *Η αρχαιολογίνα

Ο βουλευτής/ /

Ο υπουργός/ /

Ο δικηγόρος/ /

Ο γιατρός/ /

Ο πρύτανης/ /

Ενώ

Ο μανάβης/ Η μανάβισσα

Ο καφετζής/

/Η μαία

/Η καθαρίστρια

Τι συμβαίνει άραγε με τα επίθετα των γυναικών;

3. Σύμφωνα με τα συντακτικό της δημοτικής του Τζάρτζανου ([1946] 1991/1:47-48), όταν σε μια πρόταση τα υποκείμενα είναι περισσότερα και διαφορετικού γένους, το κατηγορούμενο εκφέρεται στο ουδέτερο γένος. Για τα έμψυχα όντα η σύνταξη προβλέπει την υπερίσχυση του αρσενικού γένους:

Το ραδιόφωνο και η τηλεόραση είναι χαλασμένα.

Το καναρίνι, η καρδερίνα και ο κότσυφας είναι άρρωστα.

Ο παππούς και η γιαγιά μου είναι πεθαμένοι.

4. Βάλτε στη σωστή σειρά τις παρακάτω φράσεις:

Ο/ Η/ Εύα/ Αδάμ/ και

Κλεοπάτρα/ Αντώνιος/ και/ η/ ο

Η/ Ο/ κυρία/ κύριος / και/ Παπαδοπούλου

Το γυνό/ανδρο

Μπορείτε να βρείτε περισσότερες τέτοιου τύπου στερεότυπες εκφράσεις;

5. Οι λέξεις και οι εκφράσεις που συνδέονται με την έννοια γυναίκα έχουν συχνά μειωτικές και υποτιμητικές συνυποδηλώσεις:

Γυναικάκι/ αντράκι

Ψάχνω γυναίκα/ ψάχνω άντρα

Γυναικοκουβέντες/ *αντροκουβέντες/ αντρίκια λόγια

Γυναικεία μυαλά/ * αντρικά μυαλά

Η χήρα του Παπαδόπουλου/ *Ο χήρος της Παπαδοπούλου

Άγαμη μητέρα/ *άγαμος πατέρας

Επανδρώνω/ * επιγυναικώνω

Θυληπρεπής/ αρρενωπός

Κυρίες/ δεσποινίδες /κύριοι

Γλωσσικός σεξισμός σε κείμενα μαζικής κουλτούρας?

«Οι τηλεοπτικές σειρές, όπως και άλλα είδη λόγου της μαζικής κουλτούρας, ενώ αντλούν τα (γλωσσικά) πρότυπά τους από το παγκόσμιο τηλεοπτικό σκηνικό, προσαρμόζονται στην εκάστοτε κοινότητα πρόσληψης, αξιοποιώντας τις εθνικές πολιτισμικές συμβάσεις και τους κοινωνιογλωσσικούς πόρους της κοινότητας, και επηρεάζοντας συνάμα τον λόγο της» (Ανδρουτσόπουλος 2004).

Τα ΚΜΚ αναπαράγουν υποθετικά στερεότυπα έμφυλης συμπεριφοράς τα οποία ενδέχεται να λειτουργούν ως κανονιστικά πρότυπα.

Τι μπορούμε να παρατηρήσουμε στα παρακάτω αποσπάσματα διαλόγων από παιδικές σειρές κινουμένων σχεδίων?

Αυτοκίνητα 2: Μπάρμπας (Μ), Φιν (Φ), Χόλυ (Χ), Πωλήτρια (Π), Έμπορος/ Πληροφοριοδότης (Πλ)

1 Φ: Όταν μπειτε μέσα μην απομακρυνθείτε και μην μπειτε μέσα να ελέγξετε τα ποινικά μητρώα. Εδώ όλοι κακοποιοί είναι.

2 Χ: Κανένας έλεγχος. Έγινε.

3 Φ: Μη μιλήσετε σε κανέναν, μη κοιτάξετε κανέναν, μη χαζεύετε πουθενά και για κανένα λόγο. Συνεννοηθήκαμε;

4 Χ: Δεν θα χαζεύουμε. Μάλιστα κύριε.

5 Φ: ((Γυρνάει προς τα πίσω να βρει τον Μπάρμπα, ο οποίος περπατάει και χαζεύει δεξιά κι αριστερά)) Μπάρμπα;

6 Μ: Ναι Φιν;

7 Φ: Δεν ήρθαμε εδώ για ψώνια.

Winx Club: Το μυστικό του Χαμένου Βασιλείου: Στέλλα (Σ), Μούσα (Μ), Φλόρα (Φ), Τέκνα (Τ), Μπράντον (Μπρ), Γκριζέλντα (Γ), Ίλι(Ι)

1 Μ: θα αργήσουμε στον χορό της αποφοίτησης. Γρήγορα κορίτσια! ((Κάνει έντονες κινήσεις με τα χέρια για να βιαστούν οι υπόλοιπες))

2 Σ: Είναι ψηλά τα τακούνια; Θέλω να προσέξει ο Μπράντον τα παπούτσια μου. ((Δείχνει τα τακούνια και στις υπόλοιπες Winx))

3 Τ: Είναι τόσο όμορφο το φόρεμά σου, που σιγά μην κοιτάξει ο Μπράντον τα παπούτσια σου.

4 Γ: ((Διακόπτει τη συζήτηση η καθηγήτρια Γκριζέλντα)) Κορίτσια, κανονικά δεν θα το επέτρεπα αυτό, αλλά αφού σήμερα είναι μια ιδιαίτερη μέρα. ((Ανοίγει την πόρτα για να μπουν στον κοιτώνα τα αγόρια))

5 Μπρ: Τακ-τακ, ποια στολίζεται για μένα;

6 Σ: Μπρά:ντον, αγαπού:λα! ((Αγκαλιάζει τον Μπράντον))

ΤΜΗΜΑ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΜΑΘΗΜΑ: ΓΛΩΣΣΑ & ΚΟΙΝΩΝΙΑ
ΔΙΔΑΣΚΟΥΣΑ: ΓΕΩΡΓΑΛΛΙΔΟΥ ΜΑΡΙΑΝΘΗ

ΔΙΑΛΕΞΗ 11

Περιεχόμενα: Παιδικός Λόγος

Στόχος: Η κατανόηση ζητημάτων γλωσσικής κατάκτησης της χρήσης της γλώσσα από τα παιδιά

Παιδικός Λόγος (Child Discourse)

Η μελέτη της παιδικής γλώσσας στα πλαίσια της επιστήμης της γλωσσολογίας είναι σχετικά πρόσφατη υπόθεση. Άρχισε πριν από περίπου σαράντα χρόνια, στη δεκαετία του '60, και αρχικά ο στόχος της ήταν ο έλεγχος υποθέσεων που αφορούν τη λειτουργία του γλωσσικού συστήματος γενικά.

- Μια από τις σημαντικότερες υποθέσεις, που έχει σαν αφετηρία τη *γενετική γλωσσολογία*, είναι το εγγενές του μηχανισμού της *γλωσσικής ικανότητας* (linguistic competence). Αυτό το μοντέλο ερμηνείας της γλωσσικής κατάκτησης βλέπει τα στάδια της γλωσσικής ανάπτυξης ως προϊόντα της ενεργοποίησης εγγενών μηχανισμών δόμησης της γλώσσας (LAD: language acquisition device), τα οποία προϋποθέτουν μια υποκείμενη καθολική γραμματική (universal grammar, Chomsky, 1986), με βάση την οποία τα παιδιά αντιπαρέχονται τις ατέλειες των γλωσσικών ερεθισμάτων που τους παρέχει το κοινωνικό περιβάλλον (Chomsky, 1965).
- Παράλληλα, η *εμπειρική προσέγγιση* αναδεικνύει το ρόλο του κοινωνικού περιβάλλοντος κατά τη γλωσσική ανάπτυξη τοποθετώντας το βάρος της ερμηνευτικής προσπάθειας στην έρευνα των χαρακτηριστικών της *επικοινωνιακής ικανότητας* (Hymes 1972). Κεντρικής σημασίας αρχή για την εν λόγω θεώρηση

είναι η προτεραιότητα της ένταξης του παιδιού στον κοινωνικό χώρο και ο τρόπος με τον οποίο αυτή λειτουργεί καταλυτικά στην ενεργοποίηση και ανάπτυξη του επικοινωνιακού μηχανισμού.

Ως *επικοινωνιακή ικανότητα* ορίζεται,

«η γνώση των προτάσεων, όχι μόνο ως γραμματικών αλλά και ως κατάλληλων. Το παιδί κατακτά την ικανότητα ως προς το πότε να μιλήσει και πότε όχι, για ποιο θέμα, με ποιόν, πού και με ποιο τρόπο. Εν συντομία, το παιδί γίνεται ικανό να διεκπεραιώνει ένα ρεπερτόριο λεκτικών πράξεων, να συμμετέχει σε επικοινωνιακά συμβάντα και να αξιολογεί αυτές τις λειτουργίες όταν διεκπεραιώνονται από άλλους ομιλητές» (Hymes 1972:277)

«Όταν τα παιδιά κατακτούν τη γνώση των σχέσεων ανάμεσα στις γλωσσικές δομές και τα πλαίσια χρήσης, κατακτούν τη γνώση των προσδοκιών που συνδέονται με αυτές τις σχέσεις. Υπάρχουν *προτιμήσεις* ως προς το ποιες γλωσσικές δομές είναι πιο κατάλληλες για την εκφορά συγκεκριμένων λεκτικών πράξεων, δραστηριοτήτων και γεγονότων.» (Ochs 1988:13)

Δηλαδή, στο πλαίσιο της ανάλυσης του παιδικού λόγου εξετάζονται,

- συνομιλίες παιδιών με διαφορετικές κατηγορίες ενηλίκων, π.χ. γονείς, στενό οικογενειακό και φιλικό περιβάλλον, γιατρούς, δασκάλους και γενικότερα ενήλικες με τους οποίους το παιδί είτε έχει, είτε δεν έχει σχέση οικειότητας
- συνομιλίες παιδιών με άλλα παιδιά της ίδιας ή διαφορετικής ηλικίας σε διαφορετικούς χώρους και δραστηριότητες

σε σχέση με την ηλικία και το φύλο του παιδιού

Σε αυτό το πλαίσιο, μια από της περισσότερο μελετημένες λειτουργίες στον παιδικό λόγο είναι η εκφορά λεκτικών πράξεων και μάλιστα αυτών με κατευθυντική λειτουργία.

Ως κατευθυντικός λόγος ορίζεται κάθε επικοινωνιακή απόπειρα του ομιλητή να επηρεάσει τη συμπεριφορά του αποδέκτη προς την κατεύθυνση της επιθυμητής από αυτόν δράσης.

- ✓ Το υποκείμενο της επιδιωκόμενης δράσης μπορεί να είναι είτε ο αποδέκτης (π.χ. αίτημα για δράση), είτε ο ίδιος ο ομιλητής (π.χ. αίτημα για άδεια).
- ✓ Στις κατευθυντικές λεκτικές πράξεις συμπεριλαμβάνονται οι **εντολές**, τα **αιτήματα**, οι **απαγορεύσεις**, οι **προσφορές**, οι **δηλώσεις προθέσεων**, και οι **προτάσεις για κοινή δράση**, ή σε κάθε περίπτωση, οποιοδήποτε εκφώνημα γίνεται αντιληπτό στο πλαίσιο του παραπάνω ορισμού, **λειτουργεί δηλαδή ως φορέας μεταβολής της δράσης των συμμετεχόντων**.
(Ervin-Tripp κ.ά. 1990:308).

Η έρευνα για το Φύλο στην Ανάλυση του Παιδικού Λόγου

→ Η Υπόθεση των Διαφορετικών Κόσμων

Η παρατήρηση ότι τα παιδιά έχουν την τάση να διαμορφώνουν ομάδες που αποτελούνται από μέλη του ίδιου φύλου και ότι αυτό αποτελεί καθολικό φαινόμενο στις ανά τον κόσμο κοινότητες οδήγησε στην συζήτηση της Υπόθεσης των Διαφορετικών Κόσμων, δηλαδή, της υπόθεσης ότι τα αγόρια και τα κορίτσια κοινωνικοποιούνται με τρόπους οι οποίοι είναι διαφορετικοί και συχνά ασύμπτωτοι.

Παρατηρήθηκε ότι τα αγόρια είναι

- ✓ πιο ανταγωνιστικά
- ✓ πιο επιθετικά
- ✓ πιο δραστήρια

και ότι τα κορίτσια είναι

- ✓ πιο συνεργάσιμα
- ✓ λιγότερο δραστήρια
- ✓ πιο ομιλητικά

Με βάση αυτές τις παρατηρήσεις οι Malz & Borker (1982) διατύπωσαν την υπόθεση ότι τα αγόρια και τα κορίτσια αναπτύσσουν διαφορετικές ικανότητες ως προς το πώς να κάνουν πράγματα με τις λέξεις.

Συγκεκριμένα, τα κορίτσια

- ✓ επιδιώκουν να εγκαταστήσουν και να διατηρήσουν την εγγύτητα στη μεταξύ τους σχέση
- ✓ δημιουργούν σχέσεις ισότητας
- ✓ αποφεύγουν τη σύγκρουση και τον ανταγωνισμό στην αποκάλυψη και δίχως στρατηγικές μετριασμού μορφή τους
- ✓ διατυπώνουν προτάσεις
- ✓ κριτικάρουν τους άλλους με αποδεκτούς τρόπους
- ✓ ασχολούνται με την ακριβή ερμηνεία των λεγομένων των άλλων
- ✓ υπηρετούν τους στόχους της ομάδας

& τα αγόρια

- ✓ επιδιώκουν την ιεραρχική δομή στην ομάδα
- ✓ εμπλέκονται σε φιλονικίες
- ✓ προσπαθούν να προσελκύσουν και να διατηρήσουν το ακροατήριό τους
- ✓ προσπαθούν να επιβληθούν στη συνομιλία ακόμα και όταν άλλος ομιλητής έχει τον λόγο
- ✓ διατυπώνουν περισσότερες εντολές παρά προτάσεις
- ✓ υπηρετούν περισσότερο ατομικούς παρά ομαδικούς στόχους

Η Υπόθεση των Διαφορετικών Κόσμων:

Τα αγόρια και τα κορίτσια περνάνε πολύ από τον χρόνο τους, στο νηπιαγωγείο και το δημοτικό, σε ομάδες του ίδιου φύλου. Ως συνέπεια αυτού του διαχωρισμού, αναπτύσσουν διαφορετικές κουλτούρες (cultures), επικοινωνιακές στρατηγικές και στόχους. (Maltz & Borker 1982)

Η υπόθεση αυτή δέχτηκε κριτική και αμφισβητήθηκε ως προς την ερμηνευτική ισχύ της για μια σειρά από λόγους:

Οι μελέτες του παιδικού λόγου που εντάσσονται σε αυτό το πλαίσιο ανάλυσης υπερτονίζουν τις διαφορές ανάμεσα στα δύο φύλα και αγνοούν τις ομοιότητες. Επιπλέον,

- φαίνεται να παραγνωρίζουν το γεγονός ότι διαφορετικές γλωσσικές δομές μπορεί να έχουν παρόμοιες λειτουργίες
- η εικόνα που φαίνεται να έχουμε για τη φιλονικία είναι μάλλον ανδροκεντρική, ενώ και οι γυναίκες φιλονικούν, ενδεχομένως χρησιμοποιώντας διπλά μηνύματα (double voice discourse) τα οποία περιλαμβάνουν στρατηγικές μετριασμού και κάνουν λιγότερο έντονη τη σύγκρουση
- ο διαχωρισμός των φύλων/ κόσμων δεν φαίνεται να είναι τόσο απόλυτος και διαδεδομένος, με αποτέλεσμα η καθολικότητα της Υπόθεσης των Διαφορετικών Κόσμων να καθίσταται προβληματική

Η Υπόθεση των Διαφορετικών Κόσμων αντιμετωπίζει τις γλωσσικές επιλογές ως φορείς μιας και μοναδικής σημασίας, ανεξάρτητα από το πλαίσιο της επικοινωνίας. Επίσης, βλέπει την προτίμηση της χρήσης διαφορετικών υφολογικών επιλογών από τα αγόρια και τα κορίτσια ως βιολογικά προκαθορισμένο χαρακτηριστικό των φύλων.

- τόσο τα αγόρια όσο και τα κορίτσια διαθέτουν ένα αντίστοιχο ρεπερτόριο γλωσσικών στρατηγικών και είναι σε θέση να αντλούν από αυτό για να επιτύχουν συγκεκριμένους κάθε φορά διεπιδραστικούς στόχους

Παράμετροι όπως η εθνοτική ομάδα, η κοινωνική τάξη και το πολιτισμικό σύστημα στο οποίο ανήκουν οι ομιλητές έχουν σε μεγάλο βαθμό αγνοηθεί.

- το μεγαλύτερο μέρος των συμπερασμάτων σε αυτό το μοντέλο ερμηνείας βασίζονται σε δεδομένα που προέρχονται από παιδιά μεσοαστικών αμερικάνικων οικογενειών
- υπάρχει πολιτισμική ποικιλότητα σε σχέση με τους τρόπους με τους οποίους επιδεικνύεται το φύλο των ομιλητών (gender display) μέσα από τις γλωσσικές τους επιλογές σε διαφορετικές κοινωνίες και κοινότητες

Η Υπόθεση των Διαφορετικών Κόσμων παρακάμπει ζητήματα εξουσίας και κυριαρχίας (power and dominance).

- Η γλωσσική συμπεριφορά που συνδέεται με την κατασκευή της εικόνας του φύλου, όπως για παράδειγμα η χρήση λιγότερο ή περισσότερο άμεσων λεκτικών πράξεων, αντανακλά τη σχέση εξουσίας μεταξύ των ομιλητών ανεξάρτητα από το φύλο τους.
- Πρακτικά αυτό σημαίνει την ενδεχόμενη χρήση περισσότερων εντολών από ομιλητές, άντρες ή γυναίκες, που κατέχουν υψηλότερη θέση στην κλίμακα της ιεραρχίας.
- Αντίστοιχα, όπως έδειξαν σχετικές μελέτες (Goodwin 2001), τα κορίτσια τα οποία σε μικτές ομάδες παιχνιδιού είχαν καλλίτερη γνώση των κανόνων και των διαδικασιών, και συνεπώς είχαν τον έλεγχο της δραστηριότητας, εκφωνούσαν περισσότερες άμεσες κατευθυντικές πράξεις (π.χ. εντολές) προς τους συνομιλητές τους από ό,τι γενικά παρατηρείται στη γλωσσική συμπεριφορά των κοριτσιών.

Παραδείγματα παιδικών συνομιλιών (Κ: κορίτσι, Α: αγόρι)

Στο επεισόδιο 1, στο οποίο παίρνουν μέρος δύο κορίτσια, το περιεχόμενο της συνομιλίας σχετίζεται με ένα επιτραπέζιο παιχνίδι. Το πρώτο κορίτσι δεν ξέρει τι ακριβώς να κάνει και κάνει διευκρινιστικές ερωτήσεις στη σειρά 1 και 3. Η εντολή «κάτσε» της πρώτης σειράς λειτουργεί σαν δείκτης προσωρινής αναστολής της συνέχειας του παιχνιδιού ώστε να δοθεί η ευκαιρία στην ομιλήτρια να ζητήσει διευκρινίσεις. Το δεύτερο κορίτσι ανταποκρίνεται με την εντολή «βάλε» στη δεύτερη σειρά και την αρνητική εντολή της τέταρτης σειράς η οποία εισάγεται με την επιπληκτική ερώτηση «τι κάνεις εκεί;» και την υβριστική προσφώνηση «ρε χαζή». Το πρώτο κορίτσι αντιδρά με αγανάκτηση επίσης και με την εντολή «παρ' τα ρε», η οποία επαναλαμβάνεται δύο φορές, επιστρέφει τα κομμάτια του παιχνιδιού στο δεύτερο κορίτσι.

(1)

1. Κ1: Κάτσε ρε! Πως θα τα βάλω τα δικά μου;
2. Κ2: Ρε, βάλε τα καπάκια.

3. K1: Εγώ θα τα βάζω με τη σειρά;
4. K2: Ρε χαζή, τι κάνεις εκεί; Μην τα κουνάς ρε!
5. K1: Παρ' τα ρε! Παρ' τα!

Στο επεισόδιο 2, παίρνουν μέρος τρία αγόρια. Χωρίς να το αναλύσουμε λεπτομερώς, θα επισημάνουμε μόνο δύο σημεία. Κατ' αρχάς, το γεγονός ότι κάθε συνεισφορά περιέχει μια εντολή προς τον συνομιλητή είτε με στόχο την επίκληση της προσοχής του είτε με στόχο την ανάληψη συγκεκριμένης δράσης. Το δεύτερο σημαντικό στοιχείο στο επεισόδιο είναι ότι συμβαίνει όχι κατά την ώρα του παιχνιδιού αλλά κατά την ώρα του φαγητού. Παρά το διαφορετικό πλαίσιο της δραστηριότητας όμως, η παιγνιώδης διάθεση των παιδιών μετατρέπει ακόμα και την ενασχόληση με το φαγητό τους σε ομαδική δραστηριότητα και τους βάζει στην διαδικασία να διαπραγματευτούν τους όρους του καινούριου παιχνιδιού.

(2)

1. A1: Κοίτα! Η μπανάνα μου. Η μπανάνα, η μπανάνα!
2. A2: Κοίτα! Βρε, φάε τη μπανάνα σου... φάε τη μπανάνα σου!
3. A1: Και 'συ φάε τα φρούτα σου
4. A2: Φάε τα φρούτα σου!
5. A3: Εσύ φάε...εσένα!
6. A2: Εσύ τι μιλάς;
7. A3: Γιατί εσύ; Για.../ Και μιλάς; Κοίτα εγώ! Κοίτα τι κάνω δυο λεφτά εδώ. Κοίτα τι κάνω!
8. A2: Σιγά που...Κάνε αυτό!

Το σύνολο του επεισοδίου στο παράδειγμα 3 διεκπεραιώνεται με τη χρήση δηλώσεων οι οποίες επιτελούν ποικίλες ρυθμιστικές λειτουργίες. Τη δήλωση επιθυμίας με την προσλεκτική ισχύ αιτήματος στην πρώτη σειρά, διαδέχεται δήλωση αρχικής αποδοχής η οποία συνοδεύεται από την εντολή «παρ' το», για να αναιρεθεί αμέσως μετά με δήλωση με την οποία βεβαιώνεται ακριβώς το αντίθετο από το περιεχόμενο της πρώτης εκφοράς. Με την επανάληψη της δήλωσης επιθυμίας από τον πρώτο ομιλητή στην σειρά 3, η οποία αποτελεί διακοπή σε σημείο πιθανής μετάβασης (Levinson 1983:298), επίσης αναιρείται η δήλωση του κοριτσιού (η οποία μάλιστα αναφέρεται στις επιθυμίες του αγοριού) και ενισχύεται η απαίτηση για την παροχή του αντικειμένου. Η δήλωση της τέταρτης σειράς αποτελεί ξεκάθαρη άρνηση

συνεργασίας και αντιμετωπίζεται με εντολή η οποία επίσης δεν είναι αποτελεσματική (σειρά 5). Οι δηλώσεις στις σειρές 7 και 9 σηματοδοτούν την αλλαγή στη στρατηγική του παιδιού που βρίσκεται στη θέση του αιτούντος, καθώς λειτουργούν ως παρακλήσεις. Γίνονται με ύφος παρακλητικό, στο οποίο ο ομιλητής φαίνεται να καταφεύγει εφόσον εξαντλεί τα περιθώρια επιτυχίας με τη χρήση λεκτικών πράξεων ελέγχου που προβάλλουν με επιτακτικότητα το αίτημα του.

(3)

1. A: Εγώ θέλω να έχω το μικρό.
2. K: Δεν με νοιάζει. Αν θες, παρ' το! Δεν το θέλεις! [Αλλά/]
3. A: [Το θέλω!]
4. K: Δε στο δώνω!
5. A: Δωσ' το μου!
6. K: Όχι!
7. A: Που μ' αρέσουνε!
8. K: Εεε;
9. A: Που μ' αρέσουνε τ' αστεράκια!

Ένα από τα πράγματα που επίσης διαπραγματεύονται τα παιδιά είναι η διανομή ρόλων πριν από την έναρξη ή και κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού. Οι συνομιλητές δηλώνουν την πρόθεσή τους να ταυτιστούν με έναν ρόλο και οι αντιρρήσεις επίσης διευθετούνται στο λεκτικό επίπεδο μέσα από δηλώσεις διεκδίκησης ή/και αναίρεσης. Ο συνηθέστερος τρόπος έκφρασης αυτής της διαδικασίας περιλαμβάνει τη χρήση του ενεστώτα του ρήματος «είμαι» στο πρώτο πρόσωπο για την κατηγορία των δηλώσεων προσωπικής πρόθεσης. Επίσης, χρησιμοποιούνται επαναλήψεις για επιβεβαίωση, και δηλώσεις με την προσλεκτική ισχύ εντολής με τις οποίες επιχειρείται να οριστεί η θέση των συνομιλητών στο παιχνίδι (παρ. 4, σειρές 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10).

(4)

1. K1: Εγώ είμαι ο φούξια το χρώμα.
2. A: Εγώ είμαι ο μπλέ.
3. K2: Βλέπετε; Ο μπλέ είναι. Εγώ είμαι η ροζ.
4. K1: Κι εγώ είμαι η φούξια.
5. K2: Η Κίμπερλη ρε! (είσαι)
6. K1: Εγώ είμαι η Κίμπερλη, ε;
7. A: Εγώ είμαι ο μπλές.

8. K1: Εγώ είμαι η Κίμπερλη.
9. K2: Εγώ είμαι η Κίμ κι εσύ η Κίμπερλη.
10. A: Εγώ είμ' ο μπλές.

Το πέρασμα από την πραγματικότητα στο φαντασιακό είναι εμφανές στην πρώτη συνεισφορά του παραδείγματος 5. Η αναφορά στο γεγονός της ενόχλησης της ομιλήτριας (η οποία προκαλείται από ένα παιχνίδι-τηλέφωνο στο οποίο το δεύτερο παιδί πατάει τα πλήκτρα και ακούγεται μουσική) ακολουθείται από την αξιοποίηση της κατάστασης που την προκαλεί ώστε η όλη δράση να ενταχθεί πλέον στο πλαίσιο του συμβολικού παιχνιδιού. Το αγόρι αποδέχεται τη ρύθμιση, πράγμα που γίνεται φανερό από το γεγονός ότι ζητάει από το κορίτσι να καθορίσει και την επόμενη κίνηση στο παιχνίδι (σειρά 2).

(5)

1. K: Καλέ εσύ βα/ εσύ βάζεις διαφορετικές μουσικές. Εδώ έχει και κάτι άλλο. Ρε, τ' αυτιά μου, ρε! Λέει, θα με πήρες τηλέφωνο.
2. A: Και μετά; [Και μετά;]
3. K: [Και μετά] <XX>.

Ενδεικτικές Βιβλιογραφικές Παραπομπές για την Ανάλυση του Παιδικού Λόγου

- Andersen-Slosberg E. 1990. *Speaking with Style. The Sociolinguistic Skills of Children*. Routledge.
- Axia G. 1996: "How to persuade mum to buy a toy". *First Language* 16, 301-317
- Bates E., Marchman V., Thal D., Fenson L., Dale P., Reznick J.S., Reilly J. & Hartung J. 1994: "Developmental and stylistic variation in the composition of early vocabulary". *Journal of Child Language* 21, 85-123
- Bruner J., Roy C., Ratner N. 1982: "The beginnings of request". In Nelson E.K. (ed.), *Children's Language* 3 (Lawrence Erlbaum Associates) 91-138
- Corsaro W. 1979: "'We're friends, right?': Children's use of access rituals in a nursery school". *Language in Society* 8, 315-336
- Γεωργαλίδου Μ. 2001. Πραγματολογικοί Παράγοντες στη Γλωσσική Κατάκτηση: Η Κατευθυντική Λειτουργία. Αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Αθηνών

- Ervin-Tripp S. & Mitchell-Kernan C. (eds.) 1977: *Child Discourse*. (Academic Press Inc.)
- Ervin-Tripp S., Guo J., Lambbert M. 1990. "Politeness and persuasion in children's control acts". *Journal of Pragmatics* 14, 307-331.
- Garvey G. & Kramer T.L. 1989: "The language of social pretend play". *Developmental Review* 9, 364-382
- Goodwin, M.H. 2001. "Organizing participation in cross-sex jump rope: Situating gender differences within longitudinal studies of activities". *Research on Gender and Social Interaction*, 34(1), 75-106.
- Hymes D. 1972: "On communicative competence". In J.B. Pride & J. Holmes (eds.), *Sociolinguistics* (Penguin)
- Kyrtziz, A. & Guo, J. 1996. "'Separate worlds' for girls and boys?: Views from U.S. and Chinese mixed-sex friendship groups". In D.I. Slobin, J. Gerhardt, A. Kyrtziz, & J. Guo (eds). *Social Interaction, Social Context and Language: Essays in Honor of Suzan Ervin-Tripp*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc. 555-578.
- Kyrtziz, A. 2001. "Children's gender indexing in language: From the Separate World Hypothesis to considerations of culture, context and power". *Research on Gender and Social Interaction*, 34(1), 1-13.
- Maltz, D.N. & Borker, R.A. 1982. "A cultural approach to male-female miscommunication". In J.J. Gumperz (ed). *Communication, Language and Social Identity*. Cambridge: Cambridge University Press, 196-216.
- Sawyer K. 1993: "The pragmatics of play: Interactional strategies during children's pretend play". *Pragmatics* 3, 259-282
- Scieffelin B. & Ochs E. (eds.) 1986: *Language Socialization Across Cultures*. (CambridgeUniversityPress)
- Tannen, D. 1990. *You Just don't Understand: Women and Men in Conversation*. New York: Ballantine Books.
- Thorne, B. 1993. *Gender Play: Girls and Boys in School*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.

ΤΜΗΜΑ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΜΑΘΗΜΑ: ΓΛΩΣΣΑ & ΚΟΙΝΩΝΙΑ
ΔΙΔΑΣΚΟΥΣΑ: ΓΕΩΡΓΙΑΛΛΙΔΟΥ ΜΑΡΙΑΝΘΗ

ΔΙΑΛΕΞΗ 12

Περιεχόμενα: Δικανική Γλωσσολογία

Στόχος: Η κατανόηση ζητημάτων ανάλυσης του δικανικού λόγου

Η Ποινική Δίκη ως επικοινωνιακό γεγονός (speech event)

Ποινική Δίκη είναι η διαδικασία που ακολουθείται από τα αρμόδια όργανα της πολιτείας για τον καταλογισμό της προσήκουσας ποινικής κύρωσης σε βάρος ενός κατηγορούμενου για την τέλεση μιας αξιόποινης πράξης. Οι ποινικές δίκες διενεργούνται από τα ποινικά δικαστήρια αφού ολοκληρωθεί η προανακριτική και ανακριτική διαδικασία.

Πέραν των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της διαδικασίας σε συνάρτηση με το νομικό πλαίσιο το οποίο βρίσκεται σε ισχύ σε διαφορετικές χώρες και συστήματα απονομής της δικαιοσύνης, η δικαστική διαδικασία αποτελεί ένα κειμενικό είδος με διακριτά χαρακτηριστικά:

- Ακολουθεί μια σειρά διαδικασιών και τελετουργικών που προβλέπονται από την εκάστοτε νομοθεσία. Σε αυτό το πλαίσιο εκφωνούνται συγκεκριμένες λεκτικές πράξεις οι οποίες λειτουργούν επιτελεστικά, δηλαδή, μέσω αυτών, και εφόσον εκφωνηθούν, ξεκινούν και διεκπεραιώνονται τα επιμέρους στάδια της διαδικασίας της δίκης.
- Ορίζονται τα συνομιλιακά δικαιώματα των συμμετεχόντων στη διαδικασία. Για παράδειγμα, ορίζεται ποιος έχει το δικαίωμα να απευθύνει ερωτήσεις, σε ποιον, σε ποιο σημείο της διαδικασίας και με ποιο περιεχόμενο.

- Από τη θεσμοθετημένη κατανομή του λόγου στο πλαίσιο της ανακριτικής και δικαστικής διαδικασίας προκύπτουν άνισα συνομιλιακά δικαιώματα για τους συμμετέχοντες. Για παράδειγμα, οι συνήγοροι θέτουν ερωτήσεις και οι εξεταζόμενοι απαντούν χωρίς να είναι δυνατόν να αντιστραφεί η διαδικασία.
- Κατά το σύνολο των ανακριτικών και δικαστικών διαδικασιών επιχειρείται η αφηγηματική ανακατασκευή των γεγονότων που συνδέονται με την υπόθεση που συζητείται. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα την απόπειρα κατασκευής ανταγωνιστικών αφηγήσεων από τους αντιδίκους και τους εκπροσώπους τους.

Σε αυτό το πλαίσιο, από τη σκοπιά της Δικανικής Γλωσσολογίας, έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον να αναλυθεί η διαδικασία εξέτασης των μαρτύρων και των αντιδίκων σε ό,τι αφορά τις αφηγηματικές κατασκευές και τη συνομιλιακή τους διαπραγμάτευση μέσω ερωτηματικών εκφορών.

Ερωτήσεις στο Δικανικό Λόγο

Συγκεκριμένα,

1. Εξετάζονται οι ερωτηματικές δομές που επιλέγονται και απευθύνονται από δικηγόρους (ή/ και ανακριτές) σε μάρτυρες και αντιδίκους κατά τη διεξαγωγή δικών (ή/ και της προανακριτικής και ανακριτικής διαδικασίας).
 2. Αναλύονται οι ερωτηματικές εκφορές στο πλαίσιο των αλληλουχιών που εμφανίζονται (sequential analysis) ως προς τη δομή τους:
 - ερωτήσεις μερικής αγνοίας
 - ερωτήσεις ολικής αγνοίας
 - ερωτήσεις που εισάγονται με
 - βεβαιωτική πρόταση
 - πλάγιο λόγο
 - αναδιατύπωση (formulation)
 - παράφραση ή επανάληψη του περιεχομένου προηγούμενων συνεισφορών
- (Clayman & Heritage 2002, Holt & Johnson 2010, Ehrlich 2010).

3. Προσδιορίζεται η λειτουργία τους σε ό,τι αφορά την κατασκευή εναλλακτικών αφηγήσεων για τα γεγονότα που εξετάζονται (Kompter 2006, Heffer 2010).

4. Οι ερωτηματικές εκφορές συνδέονται με την οργάνωση του λόγου στο πλαίσιο νομικών διαδικασιών, καθώς και με την ενδεχόμενη απόπειρα κατασκευής της ταυτότητας του αντίδικου ως μη αξιόπιστου μάρτυρα των γεγονότων.

5. Εξετάζονται οι γλωσσικές επιλογές των εξεταζόμενων στην απαντητική συνεισφορά τους σε σχέση με την αποδοχή ή απόρριψη του σεναρίου που έμμεσα κατασκευάζει ο συνήγορος.

Παραδείγματα από δίκες για υποθέσεις βιασμού στις Η.Π.Α

(Susan Ehrlich, 2010)

Παρότι η νομοθεσία σε ό,τι αφορά τις υποθέσεις βιασμού στις Η.Π.Α. άλλαξε σημαντικά μετά το 1990 (για παράδειγμα, δεν απαιτείται πλέον να έχει επιδειχθεί η μέγιστη αντίσταση – the requirement of utmost resistance- από την πλευρά του θύματος ώστε να οδηγηθεί η υπόθεση σε δίκη), στην πράξη, και κυρίως σε υποθέσεις όπου η επίθεση δεν έχει γίνει από άτομο άγνωστο στο θύμα και δεν υπάρχουν εμφανή τεκμήρια άσκησης βίας και αντίστασης, οι προσπάθειες των συνηγόρων υπεράσπισης του κατηγορούμενου επικεντρώνονται σε δύο στρατηγικές:

- Την ενεργοποίηση σεξουαλικών στερεοτύπων και μύθων σχετικά με τη σεξουαλική συμπεριφορά των γυναικών.
 - Την αμφισβήτηση της αξιοπιστίας του θύματος.
- ✓ Ερώτημα: Πως όμως οι συνήγοροι -οι οποίοι δεν έχουν το δικαίωμα να καταθέσουν τη δική τους εκδοχή για τα γεγονότα κατά την εξέταση των μαρτύρων- μπορούν να συνεισφέρουν στην κατασκευή ανταγωνιστικών αφηγήσεων και με ποιες συνέπειες?
- ✓ Απάντηση: Οι συνήγοροι θέτουν ερωτήσεις ώστε:
- να εκμαιεύσουν τη μαρτυρία των εξεταζόμενων

- να κατασκευάσουν μια αξιόπιστη εκδοχή/ αφήγηση για τα γεγονότα, τέτοια ώστε να υποστηρίζει τα συμφέροντα των πελατών τους
- να δημιουργήσουν αμφιβολίες για την εκδοχή των γεγονότων όπως τα αφηγούνται οι αντίδικοι

Σε αυτή τη διαδικασία ο συνήγορος ευνοείται από το σύστημα εναλλαγής των ομιλητών κατά την ακροαματική διαδικασία, εφόσον έχει το δικαίωμα να αναλαμβάνει την πρωτοβουλία και να θέτει ερωτήσεις στις οποίες μπορεί -μέσω των συντακτικών και υφολογικών του επιλογών (βλ. παραπάνω)- να εισάγει τα στοιχεία εκείνα που ευνοούν τη δική του αφηγηματική εκδοχή:

Ένα παράδειγμα

Florida 1991, Patricia Bowman vs William Kennedy Smith

(δίκη για βιασμό 2^{ου} βαθμού χωρίς τη χρήση όπλου/ ο κατηγορούμενος αθώθηκε)

(Συν.= Συνήγορος, Πατρ.= Πατρίσια)

1. Συν.: **And you were interested** in *him* as a person.
(0.9)
2. Πατρ.: He seemed like a nice *person*.
(0.5)
3. Συν.: **Interested enough** that tuh-(0.5) to give him a ride home.
(0.9)
4. Πατρ.: I saw no-(.) *problem* with giving him a ride *home* as I stated because it was up the street it wasn't out of my *way* (.) he hadn't *tou:ched* (.) me I felt no *threats* from him and I assumed that there would be *security* at *home*.
(0.5)
5. Συν.: **You were interested enough** (.) that you were *ho:ping* that he would ask for your pho:ne *number*.
(0.7)
6. Πατρ.: That was *later*.
(0.7)
7. Συν.: **Interested enough** (.) tha:t when he said to come into the *hou:se* you went into the *hou:se* with him.
(1.6)

8. Πατρ.: I (woul)- it wasn't necessarily an interest with *William* (.) it was an interest in the *house*.

(0.6)

9. Συν.: Interested enough that uh: sometime during that period of time *you took off your panty hose?*

(1.2)

10. Πατρ.: I still don't *know* how my panty hose came off.

(Ehrlich 2010: 273-274)

Παρατηρείστε πως στο παραπάνω απόσπασμα από πρακτικά δίκης για βιασμό 2^{ου} βαθμού ο συνήγορος υπεράσπισης ενεργοποιεί τους μηχανισμούς που περιγράψαμε θέτοντας ερωτήσεις οι οποίες κατασκευάζουν τη δική του εκδοχή σε ότι αφορά τη συναίνεση από την πλευρά του θύματος με τη μορφή αιτημάτων για επιβεβαίωση.

Ποιος είναι όμως ο ρόλος του δικανικού γλωσσολόγου σε ότι αφορά την ανακριτική και ακροαματική διαδικασία?

- Να καταστήσει προφανείς μέσω της ανάλυσης του λόγου α) την κειμενική διάσταση της ανακριτικής και ακροαματικής διαδικασίας και β) τις επικοινωνιακές στρατηγικές που χρησιμοποιούνται συνεισφέροντας στην καλύτερη εκπαίδευση των ανακριτών, των συνηγόρων και των δικαστών και τη βελτίωση της απόδοσης της δικαιοσύνης γενικότερα.
- Να προσφέρει τις υπηρεσίες του ως εμπειρογνώμονας σε ότι αφορά την διεξαγωγή συγκεκριμένων δικαστικών διαδικασιών.

Ας μην ξεχνάμε και τις περιπτώσεις κατά τις οποίες τα άτομα που εξετάζονται είναι παιδιά, έφηβοι, άτομα με ειδικές ανάγκες ή ανήκουν σε αλλόγλωσσες, μειονοτικές και μεταναστευτικές κοινωνικές ομάδες με περιορισμένη ικανότητα αξιολόγησης και αντίστασης στις στρατηγικές που χρησιμοποιούν οι αντίδικοι.

Ενδεικτική βιβλιογραφία

Coulthard, M. & Johnson, A. (eds). 2010. *The Routledge Handbook of Forensic Linguistics*. London: Routledge

- Ehrlich, S. 2010. "Rape victims. The discourse of rape trials". In M. Coulthard & A. Johnson (eds). *The Routledge Handbook of Forensic Linguistics*. London: Routledge, 265-280.
- Heffer, C. 2010. "Narrative in the trial. Constructing crime stories in court". In M. Coulthard & A. Johnson (eds). *The Routledge Handbook of Forensic Linguistics*. London: Routledge, 199-217.
- Holt, E. & Johnson, A. 2010. "Socio-pragmatic aspects of legal talk: police interviews and trial discourse". In M. Coulthard & A. Johnson (eds). *The Routledge Handbook of Forensic Linguistics*. London: Routledge, 21-36.
- Kompter, M.C. 2006. "From talk to text: The interactional construction of police record". *Research on Language and Social Interaction*, 39(3): 201-228.